

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLMOUCI
FILOZOFICKÁ FAKULTA
KATEDRA KLASICKÉ FILOLOGIE

Plinius Starší: Historia Naturalis, Kapitola XXI

DIPLOMOVÁ PRÁCE

Autor práce: Bc. Monika Tatrnová
Vedoucí práce: Doc. PhDr. Lubor Kysučan, Ph.D

2014

PALACKÝ UNIVERSITY OLOMOUC
PHILOSOPHICAL FACULTY
DEPARTMENT OF CLASSICAL PHILOLOGY

Pliny The Elder: *Historia Naturalis*, Chapter XXI

MASTER THESIS

Author: Bc. Monika Tatrnová
Supervisor: Doc. PhDr. Lubor Kysučan, Ph.D

2014

ČESTNÉ PROHLÁŠENÍ

Já, níže podepsaný/á student/ka tímto čestně prohlašuji, že text mnou odevzdané závěrečné práce v písemné podobě, nebo na CD nosiči, je totožný s textem závěrečné práce vloženým v databázi .

V Olomouci dne

.....
podpis studenta/ky

ANOTACE

Táto práca sa zaoberá prekladom XXI. knihy *Historia Naturalis* napísanej známym antickým autorom Plíniom Starším. V jednotlivých kapitolách sa nachádzajú informácie o živote a diele tohto autora, spolu s podrobnejším pohľadom na jeho encyklopedické dielo *Historia Naturalis*. Práca popisuje obsah jednotlivých kníh, zdroje Plíniovho poznania a vývoj tohto diela v nasledujúcich storočiach. Prekladová časť je zameraná na kapitoly 73 až 109 XXI. knihy. Nasleduje komentár k prekladom a stručný pohľad do minulosti fytoterapie a na súčasné poznatky o Plíniovych bylinkách.

Kľúčové slová: Gaius Plinius Secundus, Plinius Starší, Historia Naturalis, XXI. kniha Historia Naturalis, fytoterapia, história herbárov, liečivé rastliny, liečivé rastliny antiky

ANNOTATION

This thesis deals with the translation of the Book XXI of *Historia Naturalis* written by well-known ancient author Pliny the Elder. The chapters contain information about the life and work of this author, together with a more detailed look at his encyclopedic work *Naturalis Historia*. This thesis describes the content of individual books, resources of Pliny's knowledge and development of this work in the following centuries. The translation part focuses on the chapters 73-109 of the Book XXI and the following part deals with comments on translation and a brief look into the past of phytotherapy and current knowledge about Pliny's herbs.

Keywords: Gaius Plinius Secundus, Pliny the Elder, Historia Naturalis, Book XXI. of Historia Naturalis, phytotherapy, history of herbarium, medicinal plants, medicinal plants of antiquity

Moje poďakovanie patrí pánu Doc. PhDr. Luborovi Kysučanovi, Ph.D. za jeho cenné rady, pomoc pri prekladoch, ústretovosť, podporu a priateľský prístup pri písaní práce.

Prohlašuji, že předložená práce je mým původním autorským dílem, které jsem vypracoval/a samostatně. Veškerou literaturu a další zdroje, z nichž jsem při zpracování čerpal/a, v práci řádně cituji a jsou uvedeny v seznamu použité literatury.

V Olomouci dne 04.05.2014

.....

(podpis)

OBSAH

ÚVOD	7
1 GAIUS PLINIUS SECUNDUS: ŽIVOT A DIELO	9
2 HISTORIA NATURALIS	14
2.1 Zdroje Plíniovho poznania	19
2.2 Vplyv Historia Naturalis	20
2.3 Kniha XXI.....	22
3 PREKLAD XXI. KNIHY HISTORIA NATURALIS	24
4 KOMENTÁR K PREKLADU	40
5 LIEČIVÉ RASTLINY VČERA A DNES	60
5.1 Bylinky	62
ZÁVER	77
ZOZNAM POUŽITEJ LITERATÚRY	78
ZOZNAM POUŽITÝCH SYMBOLOV	87

ÚVOD

Historia Naturalis, dielo vo svojej dobe neobyčajné, či už svojou veľkosťou alebo svojím obsahom. V stredoveku bolo neoceniteľným zdrojom poznania a dnes sa k nemu opäť obracia pozornosť. Gaius Plinius Secundus venoval tvorbe tohto diela celý svoj život.

V Českej republike a ani na Slovensku neexistuje ucelený preklad Plíniovho *magnus opus*. Doposiaľ je preložené len malé množstvo kníh z tak veľkého diela. Z toho dôvodu sa základom tejto práce stal preklad XXI. knihy Plíniovej encyklopédie. Zamerala som sa na časť z tejto knihy, a to na popis liečivých účinkov okrasných rastlín, čo zahŕňa kapitoly 73 až 109. Téma liečivých rastlín je pre mňa nie len pútavou, ale stáva sa aktuálnou v dnešnom uponáhľanom svete, kedy narastá nedôvera v lieky a kedy sa vraciame ku koreňom a k múdrosti našich predkov.

Celá práca je rozdelená do piatich kapitol. Prvá z nich sa venuje Plíniovi Staršiemu, jeho biografii a nezachovanej literárnej tvorbe. Nasledujúca kapitola je zameraná na encyklopedické dielo *Historia Naturalis*. Je tu popísaná štruktúra a obsah spomínanej práce, s podrobnejším prehľadom obsahu jednotlivých kníh. Ďalej je sústredená pozornosť na Plíniove zdroje poznania a ohlasy tohto diela v nastávajúcich storočiach až po súčasnosť a na krátky úvod do XXI. knihy Plíniovho diela. V tretej kapitole sa nachádza preklad XXI. knihy *Historia Naturalis*. Preklad začína kapitolou 73 a končí poslednou 109. kapitolou knihy. Vychádzala som z francúzskej edície *Les belles lettres*. Komentár k prekladom sa nachádza v štvrtej kapitole. Je zameraný, nie len na jazykovú stránku prekladu, ale aj na jeho obsahovú časť. Pokúsila som sa o identifikáciu rastlín a ich stručný popis.¹ Záverečná kapitola podáva pohľad do minulosti fytoterapie, postupného vývoja herbárov a nakoniec nasleduje zoznam rastlín z prekladovej časti, doplnený o ich vlastnosti a použitie v súčasnej fytoterapii² a medicíne.

V práci je citovaný originálny latinský text, získaný z brnenskej databázy MU LITTERAE ANTE PORTAS (<http://litterae.phil.muni.cz>). Knihy a kapitoly originálneho

¹ Predlohou mi bolo francúzske dielo ANDRÉ, J. *Les Nom des Plantes dans la Rome Antique*. 2. vyd. Paris : Les Belles Lettres, 2010.

² Fytoterapia je liečba pomocou rastlín. Využívajú sa pri tom liekové formy vyrobené z rastlín. V podstate sa jedná o bylinkárstvo založené na vede.

textu sú označené. Tento text je uvedený v úvodzovkách a v kurzíve. Antickí autori a ich diela sú v citáciách uvádzaní charakteristickými značkami, ich celé znenie sa nachádza v záverečnej bibliografii. Citácie sekundárnej literatúry a prekladov sú uvedené v plnej citačnej norme, len pri prvom použití, potom už len v skrátenej podobe. V práci som sa riadila citačnou normou splňujúcou interné požiadavky katedry a nakladateľstva OIKOYMENH.

1 GAIUS PLINIUS SECUNDUS: ŽIVOT A DIELO

Plínius Starší³ sa narodil v roku 23 alebo 24 n. l. v Novom Kome⁴ v oblasti známej ako *Galia Transpadana*.⁵ O jeho rodine nemáme podrobné informácie. Vieme len, že mal sestru a že jeho otec patril do jazdeckého stavu, čo mu umožnilo študovať.⁶ V Ríme študoval právo a rétoriku. Jeho učiteľom bol Publius Pomponius Secundus⁷, ktorý bol považovaný za najlepšieho tragika vo svojej dobe, vynikajúci gramatik a popredný znalec gréčtiny. S botanikou ho zoznámil Antonius Castor⁸ a záujem o botaniku sa u Plínia upevnil, keď zbadal cudzokrajné stromy v parku Longa Caeciny.⁹ Učiteľom filozofie sa mu stal stioik¹⁰ Thraseas¹¹.

Keď mal 21 rokov, odišiel z Itálie do *Gallia Belgica*¹², kde nastúpil ako vojenský tribún a čoskoro sa prepracoval na pozíciu veliteľa jazdy¹³. Slúžil pod velením svojho učiteľa Publia Pomponia Secunda. Bol to bežný krok v kariére mladých mužov senátorského a jazdeckého stavu. Počas služby sa tu spoznal s dôležitými vojenskými osobnosťami, ako bol vojvodca Gnaeus Domitius Corbulo¹⁴ a budúci cisár Titus¹⁵. V roku

³ Toto označenie sa používa z dôvodu odlišenia od jeho synovca Plínia Mladšieho.

⁴ Mesto za riekou Pád. Dnešné Como v Taliansku.

⁵ LENDERING, J. *Pliny the Elder*, URL: (http://www.livius.org/pi-pm/pliny/pliny_e.html)

⁶ LENDERING, J. *Pliny the Elder*, URL: (http://www.livius.org/pi-pm/pliny/pliny_e.html)

⁷ Žil počas vlády cisárov Tiberia, Caliguly a Claudia.

⁸ Antonius Castor (1. stor. n. l.) bol rímsky lekár. Vlastnil zbierku liečivých rastlín vo svojej záhrade v Ríme.

⁹ NĚMEČEK, F.: Plinius. Život a dílo, in: PLINIUS CAECILIUS SECUNDUS, Gaius. *Kapitoly o přírodě*. Praha : Svoboda, 1974. s. 7

¹⁰ Stoicizmus je filozofické učenie antickej filozofie, ktoré vzniklo koncom 4. stor. pred n. l. Pomenovanie získalo od označenia pestrofarebnej stoy - stoa poikile (gr. *ἡ ποικίλη στοά*). Základom stoicizmu je učenie o blaženosti, podľa ktorého sa človek môže stať šťastným iba tak, že bude žiť v súlade s prírodou alebo rozumom a dokáže ovládnuť svoje vášne, túžby a afekty, čiže dosiahne stav apatie a aponie. Podľa tohto učenia je ľudská duša súčasťou svetového celku, v ktorom vládne logos. Život človeka je predurčený a on sám ho nijako nemôže zmeniť.

¹¹ Publius Clodius Thraseas Paetus žil v 1. stor. n. l. Bol to rímsky senátor a stoický filozof.

¹² Provincia Rímskej ríše na území dnešného Belgicka.

¹³ *Praefectus alae*

¹⁴ Gnaeus Domitius Corbulo (7-67 n. l.) bol rímsky vojvodca, švagor cisára Caliguly a svokor Domitiana.

47 n. l. sa Plínius zúčastnil úspešného ťaženia proti Chaukom¹⁶ a Frisom¹⁷ pod velením vojvodcu Corbulona.¹⁸ Neskôr v roku 50 alebo 51 n. l. sa opäť zúčastnil ťaženia proti Chattom¹⁹, tentokrát pod vedením učiteľa Publia Pomponia Secunda. V tomto období vznikli prvé Plíniové diela, o ktorých píše jeho synovec Plínius Mladší vo svojich Dopisoch. Krátke pojednanie *De iaculatione equestri* (O boji na koni) tvorí jedna kniha, ktorá sa nám bohužiaľ nedochovala.

„*De iaculatione equestri unus*!; hunc cum praefectus alae militaret, pari ingenio curaque composuit.“ (Plin. Ep. III, 5, 3)

De vita Pomponii Secundi (Život Pomponia Secunda) je dielo zložené z dvoch kníh. Bolo napísané ako pocta na pamiatku Plíniovho učiteľa a priateľa Publia Pomponia Secunda, no tiež sa nezachovalo.

„*De vita Pomponii Secundi duo*!; a quo singulariter amatus hoc memoriae amici quasi debitum munus exsolvit.“ (Plin. Ep. III, 5, 3)

O niečo rozsiahlejšie dielo bolo *Bella Germaniae* (Vojny v Germánii), zložené z dvadsiatich kníh. Toto dielo pojednáva o vojnách v Germánii a Plínius Mladší uvádza, čo viedlo jeho strýka k jeho napísaniu. Prisnilo sa mu, že k nemu prišiel duch Drusa Nerona²⁰, ktorý v Germánii zahynul a prosil ho, aby sa postaral o jeho pamiatku a aby neupadol do zabudnutia. Toto pravdepodobne rozsiahle historické dielo použil Tácitus²¹ ako svoj prameň.²²

„*Bellorum Germaniae viginti*!; quibus omnia quae cum Germanis gessimus bella collegit. Inchoavit cum in Germania militaret, somnio monitus: astitit ei quiescenti Drusi

¹⁵ Titus Flavius Vespasianus vládol v rokoch 79 – 81 n. l. Počas jeho vlády došlo k najväčšiemu výbuchu sopky Vezuv a k požiaru, ktorý zachvátil Rím na tri dni a tri noci.

¹⁶ Bol to západogermánsky kmeň rozšírený medzi riekami Labe a Vezera až k Emži.

¹⁷ Germánsky kmeň susediaci s Chaukami.

¹⁸ LENDERING, J. *Pliny the Elder*, URL: (http://www.livius.org/pi-pm/pliny/pliny_e.html)

¹⁹ Bol to germánsky kmeň, žijúci v oblasti stredného a severného Hessenska, na juhu dolného Saska, pozdĺž rieky Vezery a v okolí riek Eder a Fulda.

²⁰ Nero Claudius Drusus (38 – 9 pred n. l.) bol rímsky politik a vojvodca.

²¹ Publius Cornelius Tacitus (asi 55 – asi 117 n. l.) bol rímsky senátor, spisovateľ a historiograf. Žil za vlády cisára Tiberia.

²² CONTE, Gian Biagio. *Dějiny římské literatury*. 2. vyd. Praha : KLP, 2008. s. 441

Neronis effigies, qui Germaniae latissime victor ibi periit, commendabat memoriam suam orabatque ut se ab iniuria oblivionis assereret.“ (Plin. Ep. III, 5, 4)

Plínius slúžil v Germánii do roku 58, kedy sa vrátil do Itálie. V čase jeho návratu vládol v Ríme cisár Nero²³, ktorý príliš nepodporoval historikov. Cisár viac uvítal hudobníkov, spevákov, tanečníkov a ďalších umelcov. Plínius sa stiahol z verejného života a naplno sa začal venovať štúdiu literatúry. V tomto období napísal svoje ďalšie knihy. Dielo *Studiosus* (Žiak) tvorené šiestimi zväzkami sa nám dochovalo len v malých zlomkoch. Mohlo sa jednať o školskú príručku, keďže sa dielo zdá byť obsahovo podobné Quintiliánovým²⁴ Základom rétoriky.²⁵

„Studiosi tres', in sex volumina propter amplitudinem divisi, quibus oratorem ab incunabulis instituit et perficit.“ (Plin. Ep. III, 5, 5)

Z príručky *Dubius sermo* (Jazykové pochybnosti) sa zachovalo pomerne veľa zlomkov. Skladá sa z ôsmich kníh, zaoberajúcich sa gramatikou a jazykom. V čase jej vydania bola veľmi obľúbenou a často ju používali a citovali z nej gramatici neskorého cisárskeho obdobia.²⁶

„'Dubii sermonis octo': scripsit sub Nerone novissimis annis, cum omne studiorum genus paulo liberius et erectius periculosum servitus fecisset.“ (Plin. Ep. III, 5, 5)

V tomto období sa Plíniovej sestre Plínií narodil syn Gaius Caecilius Secundus, no krátko na to zomrel jej muž. Plínius nemal ani manželku ani deti, a tak si adoptoval svojho synovca, ktorý, ako bolo zvykom, prijal strýkovo meno a stal sa známym ako Gaius Plinius Caecilius Secundus²⁷, Plínius Mladší.

Po Nerónovej smrti, s nástupom cisára Vespaziána²⁸ sa vrátil do verejného a vojenského života aj Plínius. Medzi rokmi 70 – 74 n. l. získal funkcie prukorátora

²³ Claudius Caesar Nero vládol v Rímskej ríši v rokoch 54 – 68 n. l. Bol označovaný za tyrana.

²⁴ Marcus Fabius Quintilianus bol rímsky rečník a teoretik rečníctva 1. stor. n. l.

²⁵ CONTE, Gian Biagio. *Dějiny římské literatury*. 2008. s. 441

²⁶ Tamtiež s. 441

²⁷ Žil v rokoch 63 – 113 n. l. Bol to rímsky štátnik a spisovateľ.

²⁸ Titus Flavius Vespasianus bol rímsky cisár vládnucci v rokoch 69 – 79 n. l. Bol to tiež zakladateľ Flaviavskej dynastie, pôvodne politik a generál rímskych légii.

v provinciách *Gallia Transalpina*²⁹, *Africa* a *Hispania Tarraconensis*³⁰, kde spoznal prácu v zlatonosných doloch³¹ a navštívil provinciu *Gallia Belgica*. Po návrate do Ríma zastával viaceré úradov vo Vespaziánovej správe. V tomto životnom období začal Plínius pracovať na svojich dvoch veľkých dielach. Prvým bola historická práca *A fine Aufidi Bassi* (Pokračovanie Aufidia Bassa), ktorá sa nám bohužiaľ nedochovala. Skladala sa z tridsať jedna kníh a Plínius v nej opísal rímske dejiny medzi rokmi 50 – 70 n. l. Nadviazal tu priamo na historika Aufidia Bassa³² a dielo ukončil nástupom Vespaziána.

„*'A fine Aufidi Bassi triginta unus.' 'Naturae historiarum triginta septem', opus diffusum eruditum, nec minus varium quam ipsa natura.*“ (Plin. Ep. III, 5, 6)

Jeho druhým veľkolepým dielom bolo dokončenie encyklopédie *Historia Naturalis* (Prírodoveda) medzi rokmi 77 – 78 n. l. V roku 79 n. l. sa stal cisárom Vespaziánov syn Titus a ten poslal Plínia ako prefekta cisárskeho loďstva do prístavu Misenum³³, neďaleko Pompejí. Bola to posledná funkcia, akú Plínius zastával. Jeho synovec spolu s matkou Plíniou ho sprevádzali, a tak sa nám zachoval opis tejto udalosti. 24. augusta roku 79 n. l. Plínius spozoroval zvláštne oblaky na oblohe, na mieste, kde sa nachádza Vezuv³⁴. Chcel to ísť preskúmať zblízka, no dostal list od vydesenej Rectiny, a tak sa jej vydal na pomoc. Kvôli padajúcemu popolu a kameňom sa však k nej nemohol dostať. Zamieril teda k Pomponianovi, kde však Plínius zahynul. O dva dni neskôr sa našlo jeho telo zasypané popolom bez známok zranenia. Vzhľadom na jeho dýchacie ťažkosti pravdepodobne zomrel na udusenie plynom emitovaného erupciou sopky.

„*Erat Miseni classemque imperio praesens regebat. Nonum Kal. Septembres hora fere septima mater mea indicat ei apparere nubem inusitata et magnitudine et specie. ...*“

²⁹ Inak označovaná aj *Gallia Narbonensis* bola rímska provincia ležiaca na území dnešného Provence a Languedoc v južnom Francúzsku.

³⁰ Bola to rímska provincia v Hispánii ležiaca na severnej časti Pyrenejského polostrova.

³¹ Plin. HN VII, 37

³² Bol to rímsky historik píšuci za vlády cisára Tiberia. Jeho dielo začínalo pravdepodobne občianskymi vojnami alebo smrťou Caesara.

³³ Rímsky vojnový prístav južne od Neapolu. Počas cisárstva tu bola *classis praetoria Misenensis*, najsilnejšia rímska vojnová flotila.

³⁴ Je to jediná činná sopka v Európe. Nachádza sa východne od Neapola. Je vysoká 1 279 m. V roku 79 n. l. došlo k obrovskej erupcii tejto sopky, pri ktorej boli zničené Pompeje, Herculaneum, Oplontis, Boscoreale a Stabiae. Zahynuli tu tisíce ľudí spolu s Plíniom.

*Magnum propiusque noscendum ut eruditissimo viro visum. Iubet liburnicam aptari; ...
Egrediebatur domo; accipit codicillos Rectinae Tasci imminente periculo exterritae ...
Vertit ille consilium et quod studioso animo incohaverat obit maximo. ... Iam navibus cinis
incidebat, quo propius accederent, calidior et densior; iam pumices etiam nigrique et
ambusti et fracti igne lapides; iam vadum subitum ruinaque montis litora obstantia. ...
'Fortes' inquit 'fortuna iuvat: Pomponianum pete.' ... Innitens servolis duobus assurrexit et
statim concidit, ut ego colligo, crassiore caligine spiritu obstructo, clausoque stomacho
qui illi natura invalidus et angustus et frequenter aestuans erat. Ubi dies redditus - is ab eo
quem novissime viderat tertius -, corpus inventum integrum illaesum opertumque ut fuerat
indutus: habitus corporis quiescenti quam defuncto similior. " (Plin. Ep. VI, 16, 4-20)*

2 HISTORIA NATURALIS

V období ranného cisárstva dochádzalo k úsiliu systematizovať dovedy získané vedomosti.³⁵ Vznikali tu rôzne príručky, učebnice a menšie diela zamerané na konkrétnu oblasť života, ako sú Vitruviova³⁶ kniha o stavbárstve, Melova³⁷ príručka o zemepise, Columellovo³⁸ pojednanie o poľnohospodárstve či Varronove³⁹ a Celsove⁴⁰ pojednania.⁴¹ No Plínius bol jediný spomedzi Grékov a Rimanov, kto v jednom diele zhrnul všetky vtedajšie poznatky.

Toto najrozsiahlejšie Plíniové dielo sa nám dochovalo ako jediné v celej jeho literárnej práci. Plínius venoval celý svoj život zhromažďovaniu informácií a ich spracúvaniu. Ako opisuje jeho synovec Plínius, nikdy neoddychoval bez knihy v ruke. Vstával o jednej hodine v noci a hneď sa venoval štúdiu. Spával len veľmi málo. Neustále si robil poznámky a zapisoval si niečo. Podľa Plínia neexistovala tak zlá kniha, aby ju nevedel zúžitkovať.

„Nihil enim legit quod non excerperet; dicere etiam solebat nullum esse librum tam malum ut non aliqua parte prodesset.“ (Plin. Ep. III, 5, 10)

Pri jedení si vždy nechával predčítať nejakú knihu a počas toho si robil poznámky. Keď bol mimo mesta na vidieku, trávil štúdiom celé dni. Oddýchol si len v čase kúpeľa, aj

³⁵ CONTE, Gian Biagio. *Dějiny římské literatury*. 2008. s. 443

³⁶ Marcus Vitruvius Pollio (80/70 – 15 pred n. l.) bol rímsky technik, architekt a autor diela *De architectura* (O architektúre).

³⁷ Pomponius Mela (1. stor. n. l.) bol rímsky geograf, autor prvého latinského geograficky-etnografického diela *De chorographia* (Miestopis).

³⁸ Lucius Iunius Moderatus Columella (1. stor. pred n. l.) bol rímsky spisovateľ odbornej prózy, autor diela *De re rustica* (O poľnohospodárstve).

³⁹ Marcus Terentius Varro (116 – 27 pred n. l.) bol rímsky polyhistor a spisovateľ. Je autorom encyklopedických diel, ako napríklad *Antiquitates rerum humanarum et divinarum* (Starožitnosti vecí ľudských a božských).

⁴⁰ Aulus Cornelius Celsus (25 pred n. l. – 50 n. l.) bol rímsky encyklopedista, autor encyklopédie *Artes* (Vedy), ktorá sa venovala šiestim oblastiam: poľnohospodárstvo, lekárstvo, vojenstvo, rečníctvo, filozofia a právo.

⁴¹ CONTE, Gian Biagio. *Dějiny římské literatury*. 2008. s. 444

to len keď bol vo vode. Kým sa sušil a utieral, buď si nechal predčítať alebo niečo diktoval.

„...nam dum destringitur tergiturque, audiebat aliquid aut dictabat.“ (Plin. Ep. III, 5, 14)

Počas ciest ho vždy sprevádzal jeho pisár, ktorému na zimu zaobstaral dlhé rukávy, aby ho ani zima nezastavila v bádani. Jeho pracovitosť je neuveriteľná, prečítal 2 000 zväzkov od viac ako sto autorov, všetky svoje prípravné poznámky si roztriedil do 170 oddielov obsahujúcich celkovo 34 000 správ.⁴² Z jeho celoživotného úsilia sa nakoniec zrodilo encyklopedické dielo *Historia Naturalis*. Celé dielo je zložené z 37 kníh. V úvode diela sa nachádza list adresovaný budúcemu cisárovi a Plíniommu priateľovi Titovi, kde Plínius vysvetľuje dôvody svojej práce a svoje ciele.⁴³ Ostatné knihy by sa dali rozdeliť na dva celky po osemnásť kníh. V prvom sa opisuje príroda a jej súčasti a v druhom zase popisuje Plínius prírodu vo vzťahu k ľudstvu.⁴⁴ Zároveň sa dá dielo rozdeliť podľa tématických okruhov:

- Kniha I: všeobecné pojednanie o diele a bibliografie jednotlivých kníh
- Kniha II: kozmológia, astrológia a fyzická geografia

V tejto knihe nájdeme opis neba, znamenia zverokruhu, štyri elementy, účinky slnka, hľadanie Boha a šťastia, moc bohov, popis planét, meteorov a zatmenia Mesiaca a Slnka, Plínius tu vyzdvihuje prvých vedcov, odhaduje vzdialenosti medzi planétami a kométami, spomína astronóma Hipparcha Nicaea, zaoberá sa počasím, ôsmimi základnými vetrami, víchricami, hromami, bleskami a jeho účinkami, podnebí, zamýšľa sa nad guľovitým tvarom Zeme a jej obvodom, oceánmi, oboplávaním sveta, nájdeme tu aj východ a západ slnka, nadmorskú výšku, slnečné hodiny, zemetrasenie, požiare, ropu, naftu, sopky a iné.

- Knihy III-VI: geografia
 - Kniha III: Západná a južná Európa. Plínius tu opisuje Herkulove piliere, Hispániu, meranie vzdialeností, Itáliu, Tiber, Kampániu, Rím, Sicíliu a iné.

⁴² CONTE, Gian Biagio. *Dějiny římské literatury*. 2008. s. 442

⁴³ Tamtiež s. 442

⁴⁴ LENDERING, J. *Pliny the Elder*. URL: (http://www.livius.org/pi-pm/pliny/pliny_e.html)

- Kniha IV: Východná a severná Európa sa zase venuje Grécku, Peloponézu, Dunaju, Skýthii, Germánii, Británii a pod.
- Kniha V: Tu popisuje Afriku, Egypt, Níl, Sýriu, Judeiu, Mŕtve more, Malú Áziu a pod.
- Kniha VI: Nakoniec sa Plínius dostáva k Ďalekému Východu. Popisuje sa tu Bospor, Kaspické more, veľkosť Indie, Čína, rieky India a Indus, Srí Lanka a spôsob života na nej, Babylonia, kanál medzi Nílom a Červeným morom, Etiópia a ďalšie.

- Kniha VII: antropológia

Predmetom tejto knihy sú: človek ako najvyššie postavený druh, charakteristiky rôznych rás, zázraky v Indii a Etiópii, Pygmejovia, dlhovekosť Indiánov, zmeny pohlavia, tehotenstvo a pôrod, vlastnosti, ktoré sa môžu prenášať, deti, nezvyčajné vlastnosti, zrak, hlas, pamäť, Julius Caesar, výnimočné inteligentní Rimania, vynikajúci vedci a umelci, šťastie, Augustus, krátkosť života, príznaky blížiacej sa smrti, duša, oživenie ľudí vyhlásených za mŕtvych, náhla smrť, spopolnenie, viera v posmrtný život, objav umenia a vedy, technologický pokrok, slnečné hodiny a iné.

- Knihy VIII-XI: zoológia

- Kniha VIII.: Plínius sa v nej sústreďí na zvieratá žijúce na zemi, ako slony hady, levy dromedári a ťavy, žirafy, bazilisky, vlkolak, krokodíly, hrochy, ježe, psy, kone, pes a kôň Alexandra Veľkého, býčie zápasy, posvätné kravy, ovce, vlna, farbenie tkanín a iné.
- Kniha IX: Morské zvieratá ako delfíny, tuniaky, sépie, chobotnice, kraby, Kleopatrine perly, výroba farbiva, ustrice.
- Kniha X: Opis vtákov. Pštros, orol, orol ako symbol légie, kohúti, husi, lastovičky, slávici, hovoriace vtáky, poštové holuby, papagáje, andulky, vrany, straky, rozmnožovanie zvierat a pod.
- Kniha XI: včely a ich kráľovny, včelie žihadlá, zdroje medu, hodváb a jeho výroba, komparatívna zoológia

- Knihy XII-XIX: botanika

- Knihy XII a XIII: Exotické stromy. Tieto knihy zahŕňajú témy ako stromy a ich produkty, čierne korenie, trstinový cukor, bavlnovník, škorica, parfúmy, palmy, figy, papyrus, druhy a dejiny pariera, vodné stromy a iné.
- Kniha XIV: Táto kniha sa zaoberá vinnou révou, vínom, vinárstvom, odrodami vína a viniča, Catonom a jeho názormi na vinárstvo, úspešnými vinicami, slávnymi vínami, fyziologickými účinkami vína, zahraničnými vínami a pod.
- Kniha XV: Olivovníky, história ich pestovania a výroby oleja, využitie oleja, ovocné stromy a iné.
- Knihy XVI a XVII: Lesné stromy ako borovica, dub, spracovávanie dreva, brečtan, vodné kry a trstina, bambus, imelo a ďalšie užitočné rastliny ako obilniny, strukoviny, potom počiatky poľnohospodárstva, poľnohospodárske usadlosti a pod.
- Kniha XVIII: Táto kniha je venovaná tomu, ako viesť farmu a chvále roľníka.
- Kniha XIX: Tu sa Plínius sústreďí na prácu na záhradách, na význam ľanu a zeleniny.
- Knihy XX-XXXII: medicína
 - Knihy XX-XXV: Popisuje liečivé účinky úžitkových rastlín, kvetín a bylín, vinnej révy, octu a lesných stromov. Postupne sa dostaneme až k magickým bylinkám a k prvým bádateľom v tejto oblasti.
 - Kniha XXVI: Zaoberá sa tu nákazlivými a novými chorobami, správnu životosprávou a starovekou medicínou.
 - Knihy XXVII-XXIX: Tu nájdeme lieky získané z rastlín, z ľudského tela a zo suchozemských živočíchov.
 - Kniha XXX: Pôvod mágie, jej vplyv na Nerona a iné povery,

- Knihy XXXI-XXXII: Význam vody pre život a lekárstvo, rôzne druhy vôd, jedovaté vody, horúce pramene, morské živočíchy, ústrie a ich lekárske využitie a iné.
- Knihy XXXIII-XXXVII: metalurgia a mineralógia, súčasťou sú aj rozsiahle odbočky venované dejinám umenia
 - Kniha XXXIII: Zaoberá sa drahými kovmi, ľudskou chamtivosťou, využívaním zdrojov zeme, ďalej rozpráva o histórii jazdeckého stavu a mincí, o fyzikálnych vlastnostiach zlata a o jeho zdrojoch, o zlatých sochách, baníckych technikách a pod.
 - Kniha XXXIV: Plínius sa tu zameriava na bronz, jeho históriu, bronzové sochy, na slávnych gréckych sochárov a prepracuje sa až ku meďi, železu, olovu a cínu.
 - Kniha XXXV: Maliarstvo, jeho história, významní umelci, ženy maliarky, využitie hliny, výroba tehál a pod.
 - Kniha XXXVI: Mramor a mramorové sochy, sochári ako Phidias, Praxiteles, Scopas, ďalej zmieňuje Mauzóleum v Halukarnase, chrám bohyně Artemis v Efeze, obelisky v Ríme, pyramídy, sfingy, budovy Ríma, kanalizácia, akvadukty, rôzne nerasty a sklo.
 - Kniha XXXVII: Tu nájdeme drahokamy ako smaragdy, diamanty, ametysty, zafíry a iné. Záver knihy tvorí chvála Itálie.

Takýto súhrn uvádza sám Plínius v úvode, aby uľahčil čitateľovi hľadanie toho, čo ho zaujíma. Sám uvádza, že tak urobil podľa vzoru Valeria Sorana. Z Plíniových slov vyplýva, že toto majestátne dielo nie je určené na ľahšie čítanie. Je to skôr príručka pre bežného Rimana. Plínius tu v jednom diele zhrnul a popísal vedomosti, ktoré Gréci spisovali približne po 100 rokov.

Jazyk a celkový štýl diela je ťažké posudzovať. Štylisticky nie je úplne prepracované. Základom encyklopédie sú neustále sa striedajúce údaje a fakty, ktoré sú

miestami ozvláštnené rôznymi príhodami⁴⁵. Nájde tu cudzie, hlavne grécky výrazy, za čo sa sám autor ospravedlňuje.⁴⁶

2.1 Zdroje Plíniovho poznania

Plínius je v uvádzaní zdrojov veľmi starostlivý. Ako sám hovorí, snaží sa uviesť každého autora. Na začiatku každej knihy Plínius prikladá veľmi rozsiahly zoznam autorov, z ktorých čerpal a z ktorých sa inšpiroval. Zoznam je vždy rozdelený na dva odseky.⁴⁷ Prvý, s autormi z jeho vlastnej krajiny a druhý s cudzími autormi. Vzhľadom na množstvo kníh v *Historia Naturalis* je konečný zoznam citovaných autorov výrazne dlhý. Je v ňom viac ako 400 autorov a z toho je 146 rímskych.⁴⁸

V knihách XX – XXVII, venovaných botanike, Plínius najčastejšie cituje autorov ako Sextius Niger, Dioscurides, Aufidius Bassus, Theophrastos⁴⁹, Antonius Castor, Plíniou učiteľ botaniky, Celsus, Varro a veľa ďalších.⁵⁰

Sextius Niger bol učiteľ botaniky a autor diel o farmakológii žijúci v 1. stor. n. l. Niger sa stal zdrojom informácií ako pre Plínia, tak pre Dioscurida. Dioscurides ho kritizoval za nedostatok skúmania navrhovaných liekov, no Plínius si ho vážil a videl v ňom veľkú autoritu. Pedanius Dioscurides bol rímsky fyzik, farmakológ a botanik, pôvodom z Grécka. Žil v 1. stor. n. l. a bol súčasníkom Plínia Staršieho. Je autorom diela *De Materia Medica*, päťzväzkovej encyklopédie zaoberajúcej sa rastlinnou medicínou. Neexistuje žiaden záznam o tom, že by sa Dioscurides a Plínius stretli alebo poznali svoje práce. Podobnosť diel týchto dvoch autorov je neodškriepiteľná, no odborníci sa skôr

⁴⁵ Plin. HN. XXI, 83, 144

⁴⁶ VON ALBRECHT, M. *A History of Roman Literature. From Livius Andronicus to Boethius*. 1. zv. 2. vyd. Leiden, New York, Koln : E. J. Brill, 1997. s. 1269

⁴⁷ HULME, F. E. *Natural History. Lore and Legend*. Landisville : Arment Biological Press, 2000. s. 15

⁴⁸ VON ALBRECHT, M. *A History of Roman Literature. From Livius Andronicus to Boethius*. 1997. s. 1266

⁴⁹ Theophrastos (372 – 287 pred n. l.) bol grécky filozof, vedec a rétor. Dôležitá je jeho práca v oblasti prírodných vied a hlavne botaniky a fyziológie rastlín. Pokladá sa za zakladateľa dendrológie a botanickej systematiky.

⁵⁰ VON ALBRECHT, M. *A History of Roman Literature. From Livius Andronicus to Boethius*. 1997. s. 1267

domnievajú, že obaja autori vychádzali z rovnakého zdroja, ktorým bol Niger.⁵¹ Je možné, že sláva Dioscuridovho diela nebola okamžitá. Ako prvý autor sa o ňom zmieňuje Gargilius Martialis v 3. stor. n. l. Navyše pokladať Plínia za kompilátora Dioscuridovho diela, len na základe podobnosti je krátkozraké. Aj v súčasnosti nájdeme práce, hlavne v oblasti botaniky, kde sú popisy rastlín takmer identické, a pritom ani jedna z prác sa neinšpirovala od druhej.⁵²

2.2 Vplyv *Historia Naturalis*

Historia Naturalis sa stala veľmi obľúbenou a na svojej atraktivite nestratila ani v nasledujúcich storočiach. Cesta tohto diela mala dvojaký charakter. Na jednej strane sa vytvárali rôzne skrátene verzie a kompilácie jednotlivých častí. Boli buď monotematické, ako *Medicina Plinii* (Plíniova lekárska kniha)⁵³ alebo vznikali antológie, ktoré sa čoraz častejšie sústreďovali na zaujímavé anomálie a kuriozity, ako napríklad dielo *Collectanea rerum memorabilium* (Zozbierané pamätihodnosti)⁵⁴ a mnohé ďalšie. Na druhej strane bola obrovská snaha opisovať toto dielo, a tak sa nám zachovalo približne 200⁵⁵ rukopisov z obdobia stredoveku.⁵⁶

Plíniovo dielo sa stalo základom mnohých ďalších prác. Môžeme spomenúť Marcella⁵⁷ zo 4. stor. a jeho *De medicamentis* či v 7. stor. Bedu Ctihodného⁵⁸, ktorý sa nechal inšpirovať Plíniom pri písaní knihy *De rerum natura*.

⁵¹ VON ALBRECHT, M. *A History of Roman Literature. From Livius Andronicus to Boethius*. 1997. s. 1267

⁵² ANDRÉ, J. *Pline l'Ancien botaniste*. in: *Revue des Études Latines*. 1956. roč. 33. s. 298-299

⁵³ Anonymná praktická príručka pre laikov napísaná v prvej polovici 4. stor.

⁵⁴ Autorom diela je Gaius Iulius Solinus žijúci na prelome 3. a 4. stor.

⁵⁵ NĚMEČEK, F.: Plinius. Život a dílo, in: PLINIUS CAECILIUS SECUNDUS, Gaius. *Kapitoly o přírodě*. 1974. s. 13

⁵⁶ CONTE, Gian Biagio. *Dějiny římské literatury*. 2008. s. 446

⁵⁷ Marcellus Empiricus bol latinsky píšuci autor pochádzajúci z Galie.

⁵⁸ Beda Venerabilis bol benediktínsky mních v Anglicku, vynikajúci učenec, vzdelanec a autor diela *Historia ecclesiastica gentis Anglorum* (Cirkevné dejiny národa Anglov).

Ako sám Plínius píše v úvode *Historia Naturalis*, svoju prácu smeruje skôr k bežnému publiku než vedeckým odborníkom. Avšak jeho práca sa stala základom mnohých ďalších raných diel prírodnej histórie, ako sú encyklopédie Bartholomaea Anglica⁵⁹ a Gesnera⁶⁰.⁶¹ Gesner je autorom päťzväzkového diela *Historiae animalium*, ktoré je považované za počiatok modernej zoológie. Vo svojej práci vychádzal z poznatkov antických prírodovedcov ako Aristoteles⁶², Plínius a Aelianus⁶³. Vďaka tejto rozsiahlej encyklopedickej práci si Gesner vyslúžil pomenovanie „švajčiarsky Plínius“. Bartholomeus Anglicus cituje vo svojej práci *Liber de proprietatibus rerum* authority ako Aristoteles, Hippocrates⁶⁴, Plínius, Augustín⁶⁵, Boethius⁶⁶, Rabanus Maurus⁶⁷, Solinus⁶⁸ a Izidor zo Sevilly⁶⁹.

Na Plínirove majstrovské dielo sa počas celého stredoveku pozeralo ako na hlavný prameň v oblasti vedy. Dôkazom toho je často používaný výraz „ako hovorí Plínius“, ktorý dodával odvážnym tvrdeniam hodnovernosť, vznešenosť a autenticnosť.⁷⁰

⁵⁹ Bartholomaeus Anglicus (1190 - 1250) bol františkán a encyklopedik. Jeho hlavným dielom je encyklopédia *Liber de proprietatibus rerum* (Vlastnosti vecí).

⁶⁰ Conrad Gesner (1516 - 1565) bol známy švajčiarsky lekár, prírodovedec, botanik, lekárnik a klasický filológ. Patril k najvýznamnejším prírodovedcom – polyhistorom.

⁶¹ WESTHROP, H. *Pliny's Historia Naturalis*. University of Reading, 2011. s. 4

⁶² Aristoteles (384 pred n. l. – 322 pred. n. l.) bol grécky filozof, encyklopedický polyhistor, zakladateľ logiky a ďalších odvetví.

⁶³ Claudius Aelianus, nazývaný aj Aelian (175 – 235 n. l.), bol rímsky spisovateľ a učiteľ rétoriky. Je autorom diela *De Natura Animalium*.

⁶⁴ Hippocrates z Kósu (460 – 377 pred n. l.) bol grécky lekár a zakladateľ racionálneho myslenia.

⁶⁵ Aurelius Augustinus alebo aj Augustín z Hippa (354 – 430 n. l.) bol kresťanský teológ, filozof a spisovateľ.

⁶⁶ Anícius Manlius Severinus Torquatus Boethius (475/480 – 524/526 n. l.) bol kresťanský spisovateľ a filozof.

⁶⁷ Rabanus Maurus (780 – 856 n. l.) bol opäť kláštora vo Fulde a neskôr arcibiskupom v Mohuči. Medzi inými je autorom encyklopedických diel *De universo* (O vesmíre) a tiež *De rerum naturis* (O veciach prírodných).

⁶⁸ Gaius Iulius Solinus – latinský gramatik a kompilátor žijúci v 3. stor. n. l.

⁶⁹ Izidor zo Sevilly (560 – 636 n. l.) bol sevillský biskup a autor známeho encyklopedického diela *Etymologiae libri viginti*.

⁷⁰ HULME, F. E. *Natural History. Lore and Legend*. 2000. s. 4

Plíniova encyklopédia zohrala dôležitú úlohu vo vývoji vedeckého myslenia nie len v stredoveku, ale aj v renesancii. V tomto období boli z *Historia Naturalis* obľúbené hlavne knihy o umení. Je známe, že humanistickí autori ako Petrarca⁷¹ a Boccaccio⁷² čítali Plíniovu prácu.⁷³

V 16. storočí, kedy došlo k istému pokroku, hlavne v oblasti medicíny, sa učitelia často stretávali s omylmi v Plíniom diele. Bol to dôsledok chýb pri opisovaní diela, no napriek tomu sa pozornosť začala odvracať od tejto encyklopédie.

V novoveku sa pohľad na *Historia Naturalis* mení. Už nie je vnímaná ako odborné dielo a zdroj vecných informácií, no stáva sa akýmsi svedectvom doby. Je čoraz viac cenená pre pohľady do histórie antického umenia, ukazuje nám vývoj rôznych špecializovaných vedných odborov ako medicína, antropológia, geografia, klimatológia či botanika. Podáva nám obraz o ľudových zvykoch, poverách, náboženstve, jednoducho o všetkom, čo dnes nazývame „materiálnou kultúrou“.⁷⁴ Plíniovo dielo sa nám stalo neoceniteľným zdrojom poznania.

2.3 Kniha XXI

Táto kniha je zameraná na liečivé vlastnosti rastlín, ktoré sú však vnímané a používané ako ozdobné kvety v záhradách, hlavne kvôli svojej vôni a farbe. Často ide o rastliny používané ako súčasť vencov či girland. Takéto koruny hrali v antickej spoločnosti dôležitú úlohu. Poukazovali na sociálne zaradenie, vojenské víťazstvo alebo víťazstvo v hre, zdobili sa nimi chrámy a sochy bohov a Saliovia⁷⁵ ich nosili počas svojich sviatkov.⁷⁶ Podľa zloženia týchto vencov, mohli mať buď škodlivé alebo liečivé účinky. Plínius napríklad uvádza korunu zo šafránu ako prevenciu pred stavom opilsti.⁷⁷

⁷¹ Francesco Petrarca taliansky básnik a predstaviteľ renesančného humanizmu 14. stor.

⁷² Giovanni Boccaccio bol taliansky spisovateľ 14. stor. Autor známeho diela Dekameron.

⁷³ WESTHROP, H. *Pliny's Historia Naturalis*. 2011. s. 4

⁷⁴ CONTE, Gian Biagio. *Dějiny římské literatury*. 2008. s. 446

⁷⁵ Prastaré náboženské kolégium.

⁷⁶ ANDRÉ, J.: Introduction, in: PLINE L'ANCIEN. *Histoire naturelle Livre XXI*. Paris : Les Belles Lettres, 2003. s. 7

Aj táto kniha, ako všetky ostatné začína prehľadom mien autorov, ktorých poznatky použil Plínius. Zoznam sa ako zvyčajne skladá z autorov „tuzemských“, „zahranických“ a navyše pridáva Plínius zoznam mien doktorov. Z prvej skupiny autorov môžeme spomenúť Varrona, Celsa a dvoch grécky píšucich autorov Nigera a Bassa.

Plínius začína krátkym pohľadom do minulosti kvetových vencov a uvádza niekoľko rastlín vhodných na ich tvorbu. Ďalej nasleduje zoznam rastlín príťažlivých kvôli ich vôni, chuti a farbe. Potom sa vraciame k vencom. Plínius uvádza termíny kvitnutia vencových kvetov osobitne pre Grécko a osobitne pre Itáliu. Ďalšou časťou je popis včelárstva, včiel ako prenášať úle a zoznam medov jedovatých a liečivých. Napokon sa cez krátku odbočku k niektorým egyptským rastlinám, dostávame k druhej polovici knihy venovanej okrasným kvetom a ich liečivým vlastnostiam. Celá kniha je zakončená kapitolou o gréckych váhach a mierach.

⁷⁷ Plin. HN. XXI, 81, 138

3 PREKLAD XXI. KNIHY HISTORIA NATURALIS

LXXIII

Ruža¹ má sťahujúce² a chladivé účinky.³ Používajú sa z nej listy⁴, kvety a hlavičky. Biele časti listov sa nazývajú nechty⁵. V kvete sa nachádza tyčinka a nitka tyčinky, v hlavičke lyko a kalich. List sa necháva vysušiť alebo sa lisuje tromi spôsobmi: samotné listy s nechtami- v ktorých je najviac šťavy- alebo odstránime nechty a zvyšok vyluhujeme v oleji alebo vo víne, v sklenených vázach. Niektorí primiešavajú soľ, poniektorí alkanu farbiarsku⁶ alebo aspalat⁷ alebo voňavú sitinu, pretože takto najviac prospieva maternici a pri úplavici. Po odstránení nechtov prelisujeme už podrvené listy cez husté plátno do bronzovej vázy a na miernom ohni varíme šťavu, až kým nadobudne hustotu medu. Dobré je použiť tie najvoňavejšie listy.

Akým spôsobom sa pripravuje víno z ruže sme spomínali v časti o druhoch vína⁸. Šťava sa používa na uši, na rany na ústach, na d'asná, na kloktanie krčných mandlí, na žalúdok, na maternicu, na ochorenie konečníka⁹, na bolesti hlavy – pri horúčke buď samotnú šťavu alebo s octom – na spánok, na zvracanie. Listy sa spaľujú a používajú ako líčidlo a vysušenými listami sa posypajú ženy. Vysušené listy tiež zmierňujú nádchu. Kvet vypitý vo forme nápoja prináša spánok, zastavuje ženský výtok¹⁰, hlavne biely, vykašliavanie krvi, taktiež bolesti žalúdka, koľko v troch pohárikoch vína.

Najlepšia tyčinka je zo šafranu, nesmie byť staršia ako rok a musí byť vysušená v tieni, čierna tyčinka je nepoužiteľná. Natiera sa pri bolesti zubov, je močopudná, používa sa na žalúdok a taktiež na erysipel¹¹, no nie príliš starý. Keď sa tyčinka priloží pod nozdry, prečistí hlavu. Hlavičky vo forme nápoja zastavujú hnačku¹² a krvácanie. Nechty ruže majú liečivé účinky pri nádche. Ruža znečisťuje rany očí, ale nie v prípade, že je použitá na začiatku nádchy a v suchom stave spolu s chlebom. Listy sú vynikajúce na vnútorné použitie pri žalúdočných kolikách¹³, pri ochorení žalúdka alebo čriev a na bránicu alebo ako masť. Uskladňujú sa podobne ako šťavel a slúžia ako pokrm. Treba však dávať pozor na pleseň, ktorá ich veľmi rýchlo napáda. Úžitok je aj zo sušených či vylisovaných listov. Vyrába sa z nich vonný púder¹⁴, ktorý zabraňuje poteniu tak, že po okúpaní ich necháme

uschnúť na tele a potom ich zmyjeme studenou vodou. Gulička¹⁵ z divej ruže spolu s medvedím sadlom zlepšujú plešatosť.

LXXIV

Ľaliu preslávili mnohými spôsobmi jej korene. Keď sa vypijú spolu s vínom pomáhajú proti uhryznutiu hadov a proti jedovatým hubám. Na vyliečenie kurieho oka sa korene uvaria vo víne a nechajú sa pôsobiť tri dni. Uvarené s tukom alebo s olejom dokážu prinavrátiť spálené chĺpky. Keď sa vypijú spolu s medovinou, vylúčia z tela cez žalúdok zlú krv, pomáhajú slezine, sú dobré pri zlomeninách, ranách a pri menštruácii. Uvarené vo víne a použité s medom sú dobre na pretrhnuté nervy. Korene ľalie liečia lišaj¹⁶ a malomocenstvo, naprávajú nedokonalosti tváre¹⁷ a vyhladzujú pokožku v kombinácii s figami¹⁸.

Listy uvarené s octom sa prikladajú na rany. Ak sa jedná o poranenie semenníkov, je lepšie ich použiť s blenom¹⁹ a s pšeničnou múkou. Semeno sa natiera na erysipel²⁰, kvet a listy na staré vredey, šťava vytlačená z kvetu – niektorí ju volajú med, iní *syrium*²¹ - sa používa na upokojenie maternice, na vyvolanie potu a na zacelenie zahnisania.

LXXV

Doktori používajú dva druhy narcisov, jeden kvitnúci v purpurových farbách a druhý vo farbách trávy, ten posledný nie je vhodný na žalúdok a preto vyvoláva zvracanie a hnačky, nie je vhodný na nervy a zaťažuje hlavu. Narcis dostal svoje pomenovanie podľa slova *narce*²² a nie podľa bájneho chlapca. Koreň obidvoch druhov má medovú príchuť. S kvapkou medu pomáha pri popáleninách, poraneniach a pri vyklbeniach. Chlieb s medom a s ovsenou kašou vytáhuje z tela vyrážku.²³

Podrvený v krupici s olejom lieči poranenia a zranenia po údere kameňom. Zmiešaný s múkou čistí zranenia a zmierňuje čierne škvrny na pokožke²⁴. Z kvetu sa vyrába narcisový olej, ktorý zmierňuje stuhnutosť, zohrieva premrznuté časti tela, je veľmi dobrý na uši, ale vyvoláva bolesti hlavy.

LXXVI

Existujú fialky divé a záhradné. Purpurové fialky ochladzujú²⁵. Natierajú sa proti popáleniam žalúdka, pri rozpálenej hlave sa prikladajú na čelo, hlavne pri slzení očí²⁶, pri páde sídla alebo poklesu maternice a proti hnisaní. Keď sa nosia ako koruna alebo keď sa vdychujú, zaháňajú opitost' a ťaživosť hlavy, vypité spolu s vodou zase angínu. Purpurová časť kvetu spolu s vodou lieči epilepsiu²⁷, hlavne u detí. Semeno fialky je účinné proti škorpiónom.

Kvet bielej fialky²⁸ otvára abscesy, samotná fialka ich zaháňa. Avšak biela a žltá fialka zmierňujú menštruáciu a sú močopudné. Čerstvé fialky majú menší účinok, preto je potrebné ich sušiť rok pred použitím. Žltá fialka v polovičnom pohárikú s tromi cathami vody vyvoláva menštruáciu. Jej korene sa natierajú spolu s octom na upokojenie sleziny a takisto aj lámky²⁹, no zápal očí lieči v spojení s myrhou a šafranom. Listy³⁰ spolu s medom čistia abscesy na hlave, v kombinácii s voskom trhlíny sídla a to čo je vlhké. Listy spolu s octom liečia nádory.

LXXVII

Baccar³¹ používaný v medicíne sa v latinčine nazýva *perpressa*. Pomáha proti hadom, pri bolestiach a horúčave hlavy a taktiež pri nádche. Aplikuje sa na poprsie po pôrode, na slznú fistulu³² v zárodku a na erysipel³³. Jeho vôňa je uspávajúca. Nápoj z uvareného koreňa má liečivé účinky na kŕče, zrútenia sa, záchvaty, astmu a na chronický kašeľ. Necháme uvariť tri alebo štyri vetvičky až kým sa zredukuje objem na tretinu. Takýto nápoj prečistí ženy po potrate, zbavuje pichania v boku a močových kameňov. Rozdrvený sa používa ako vonný púder³⁴. Vkladá sa do odevu práve kvôli svojej vôni. *Combretum*³⁵, ktorý je, ako sme povedali, podobný baccaru, rozdrvený spolu s vyškvarenou masťou zázračne lieči rany.

LXXVIII

Hovorí sa, že kopytník³⁶ je liečivý pri problémoch s pečeňou³⁷, keď sa užíva jedna uncia³⁸ v jednej hemine³⁹ zmiešaná s medom. Čistí brucho tak ako čemerica, pomáha pri

vodnateľke⁴⁰, napomáha nadbrušku⁴¹, maternici a pri žltacke. Keď sa pridá do muštu vznikne močopudné víno. Vykopávame ho v čase formovania sa listov, suší sa v tieni. Veľmi rýchlo podlieha plesni.

LXXIX

A pretože niektorí, ako sme povedali, nazvali nard vidiecky koreňom baccara, doplníme liečivé účinky nardu galského⁴², ktoré sú obšírnejšie popísané v časti o exotických stromoch. Dve drachmy⁴³ tohto lieku pomáhajú proti hadom, s vodou alebo s vínom pomáha pri vzdúvaní tračníka⁴⁴, takisto je prospešný pre pečeň a obličky. Keď sa užije samotný alebo s palinou, lieči naplnenosť žľou a vodnateľku⁴⁵. Zastavuje menorágiu⁴⁶.

LXXX

Koreň rastliny, ktorú sme tu nazvali *phun*⁴⁷, sa podáva buď vo forme nápoja rozdrvený alebo uvarený pri asfyxii⁴⁸, pri bolestiach hrudníka alebo taktiež boku. Vyvoláva menštruáciu. Pije sa s vínom.

LXXXI

Šafran sa nerozpustí ani v mede ani v ničom sladkom, len vo víne a vo vode. V medicíne⁴⁹ je veľmi užitočný, uchováva sa v svíbovej krabičke. Zaháňa všetky druhy zápalov, ale hlavne očí, keď sa natrie spolu s vajíčkom. Taktiež je veľmi užitočný pri asfyxii⁵⁰, pri podráždení žalúdka, hrude, obličiek, pečene, pľúc, močového mechúra a hlavne pri jeho zápale, rovnako pri kašli a pleuritíde⁵¹. Zbavuje svrbenia⁵² a je močopudný. Tí, ktorí už predtým pili šafran, nepocítia opitosť, a ani opicu. Koruny zo šafranu zmierňujú opicu. Prináša spánok, pomaly prečisťuje hlavu⁵³ a stimuluje vášeň⁵⁴. Jeho kvet sa spolu s kimolskou kriedou⁵⁵ nanáša na erysipel⁵⁶. Samotný šafran je súčasťou viacerých liekov a tiež sa podľa neho nazýva collyria⁵⁷.

LXXXII

Po vylisovaní vzniká kal, z ktorého sa vyrába šafranová voňavka. Tento kal sa nazýva crocomagma⁵⁸ a má svoje využitie pri katarakte⁵⁹ a pri dysurii⁶⁰. Má oveľa väčšie otepľovacie účinky ako samotný šafran. Najlepší je ten, čo po ochutnaní zafarbí slinu a zuby.

LXXXIII

Ryšavý kosatec je lepší ako biely.⁶¹ Je zdravé ovinúť ho deťom hlavne pri problémoch so zubami a pri kašli, vo forme kvapiek sa podáva tým, čo trpia pásomnicou⁶². Ostatné účinky kosatca sa príliš nelíšia od účinkov medu. Čistí abscesy na hlave, hlavne staré zahnisania. Dve drachmy⁶³ spolu s medom uvoľňujú brucho, vo forme nápoja pomáha pri kašli, kolike a nadúvaní, spolu s octom lieči slezinu. Nápoj z octu a vody⁶⁴ je dobrý proti uhryznutiam hadmi a pavúkmi. Dve drachmy⁶⁵ v chlebe alebo vo víne sa užívajú proti škorpiónom. S olejom sa používa proti uhryznutiu od psa alebo pri prechladnutí. Pri bolestiach nervov, slabín a bedier⁶⁶ sa natiera so živicom. Má otepľujúce účinky. Keď sa dá pod nozdrý vyvoláva kýchanie a prečisťuje hlavu. Pri bolestiach hlavy sa natiera spolu s jablkami z duly⁶⁷ alebo zo *strutheus*⁶⁸. Takisto zaháňa opitost' a ortopnoe⁶⁹. Dva oboly⁷⁰ vyvolávajú zvracanie. Keď sa natiera s medom odstraňuje zlomeniny kostí. Múku z kosatca používame pri panarícii⁷¹, spolu s vínom sa používa na kurie oká a bradavice, necháva sa pôsobiť tri dni. Zlepšuje dych z úst, keď sa požuje a ochorenia ramena. Jeho šťava zjemňuje každú stuhnutosť, prináša spánok, ale ničí semeno⁷². Lieči trhliny konečníka, condylomy⁷³ a všetky výrastky na tele.

Sú takí, ktorí *xyris*⁷⁴ nazývajú divým kosatcom. Zaháňa strumu⁷⁵, nádory alebo nádory slabín. Odporúča sa, aby sa na tento účel zbierala ľavou rukou a počas toho, aby sa vyslovovalo meno toho, pre koho sa zbiera a príčina choroby. Na tomto mieste odhalím ohavnosť botanikov: nechajú si časť kosatca a niektorých ďalších rastlín, ako napríklad skorocel, a ak sa im zdá, že sú málo odmenení, opäť hľadajú zamestnanie a tú časť rastliny, ktorú si nechali, zakopú na rovnaké miesto. Verím, že spôsobí, aby neresti, ktoré predtým liečili, sa vzbúrili. Koreň Nardu galského⁷⁶ uvarený vo víne zastavuje vracanie a posilňuje žalúdok.

LXXXIV

Musaeus a Hesiodos prikazujú tým, ktorí túžia po priazni a sláve, potrieť sa Poliom⁷⁷, držať ho, pestovať, mať ho pri sebe proti jedom a proti hadom si ho podstieľať, spáliť a nosiť pri sebe. Lekári radia⁷⁸ uvariť ho vo víne buď čerstvý alebo usušený a natierať si ho. Pri problémoch so slezinou sa pije spolu s octom, pri žltacke s vínom a pri začínajúcej vodnatielke⁷⁹ s uvareným vínom. Takto sa natiera aj na rany. Vypudzuje plodové obaly⁸⁰, mŕtvy plod a takisto bolesti tela. Vyprázdňuje močový mechúr a natiera sa pri nádche.

Žiadna ďalšia rastlina nie tak je vhodná ako liek, ako rastlina s názvom *alexipharmakon*⁸¹. Myslím si však, že nie je vhodná na žalúdok, zaťažuje hlavu a vyvoláva potrat. Niektorí to popierajú a pripájajú k tomu poveru : keď ho nájdeme, hneď si ho treba priviazať proti kataraktu⁸² a treba si dať pozor, aby sa nedotkol zeme.⁸³ Tvrdia, že listy *alexipharmaconu* sú podobné materinej dúške, len sú mäkšie a so sivosťou viacej sa podobajúcou vlne. Rozdrvený s rutou a s dažďovou vodou, vraj mierni nebezpečenstvo uhryznutia vretenicou, zvieria nie menej ako kalich⁸⁴ granátovníka a zaceľuje rany a bráni ich šíreniu.

LXXXV

*Holochrysos*⁸⁵ lieči v spojení s vínom strangúriu⁸⁶, vo forme masti zase slzenie očí, s usadeninou zo spáleného vína a s krupicou zlepšuje lišaj⁸⁷. Koreň *chrysocomia*⁸⁸ zahrieva a zvieria. Dáva sa vo forme nápoja pri ťažkostiach s pečeňou alebo s pľúcami a v uvarenej vode s medom pri bolestiach maternice. Vyvoláva menštruáciu a ak sa podá v surovom stave, odvádza vodu z tela pri ochorení na vodnatielku⁸⁹.

LXXXVI

Melissophyllum alebo *Melittaena*, ak sa ňou potrujú úle, včely neuletia⁹⁰, pretože je to ich najobľúbenejšia rastlina. Vetvičkami ľahko udržíme roj. Zároveň je veľmi účinná proti

uštipnutiu od včiel, ôs a podobného hmyzu, ako aj od pavúkov a škorpiónov a pri asfyxii podaná so sódou, pri kolike⁹¹ s vínom. Jej listy sa natierajú so soľou pri strume a pri ochorení konečníka. Uvarená šťava čistí ženy, zaháňa zápaly a lieči rany/abscesy. Utišuje dnu⁹² a uhryznutia od psov. Pomáha pri starých dyzentériách⁹³, pri brušných problémoch, pri ortopnoe⁹⁴, pri problémoch so slezinou a pri abscesoch na hrudníku. Šťava spolu s medom je vynikajúca masť na zahmlený zrak.

LXXXVII

Komonica⁹⁵ tiež lieči ochorenia očí v kombinácii so žĺtkom a ľanovým semienkom. takisto upokojuje bolesti čeľuste a hlavy v kombinácii s ružovým olejom, spolu s hroziakovým vínom bolesti uší, opuchliny a trhlinky na rukách. Uvarená vo víne alebo čerstvá a rozdrvená lieči bolesti žalúdka. Rovnaký efekt má pri problémoch s maternicou, semenníkmi, pri upadnutom konečkíku⁹⁶ a pri iných problémoch čerstvú uvarenú vo vode alebo s hroziakovým vínom. Po pridaní ružového oleja sa natiera pri rakovine. Necháva sa vyvrieť v sladkom víne. Je obzvlášť účinná proti *meliceris*⁹⁷.

LXXXVIII

Viem, že sa verí, že d'atelina⁹⁸ vyniká pri uhryznutiach od hadov a škorpiónov, keď sa užije dvadsať semiačok alebo listov, buď s vínom alebo ako nápoj z octu a vody a urobí sa odvar z celej rastliny. Hady neboli nikdy spozorované v d'ateline. Viem, že známi autori považujú dvadsaťpäť zrníčok d'ateliny, ktorú sme nazvali *minyantes*⁹⁹ za dostatočné množstvo ako protijed proti všetkým jedom, a že sa jej pripisujú mnohé ďalšie liečivé účinky.

Ale dôstojnosť vážených mužov ma núti nesúhlasiť s názormi tamtých autorov. Pretože básnik Sofokles sa vyjadril, že je jedovatá a takisto Simos¹⁰⁰, spomedzi okruhu lekárov, tvrdí, že buď vyvarená alebo roztláčená šťava natretá na telo vyvoláva rovnakú páľivosť, ako keď sa nanesie na človeka poraneného hadom. Teda usudzujem, že ju treba používať len proti jedom. Možno povaha týchto jedov medzi sebou je opačná, tak ako u

mnohých iných. Poukážem na semeno tejto rastliny s maličkými lístkami, ktoré keď sa natrú na tvár, je dobré ako ochrana krásy ženskej pokožky.

LXXXIX

Dúšku¹⁰¹ treba zbierať v čase kvitnutia a sušiť ju v tieni. Existujú dva druhy : biely s drevnatým koreňom, rodiaci sa na kopcoch, ktorý je uprednostňovaný; ďalší je tmavší s čiernymi kvetmi. O oboch sa usudzuje, že veľmi dobre prečisťujú oči ako vo forme jedla, tak aj ako liek. Uľahčujú vykašliavanie pri dlhotrvajúcom kašli podávané s octom a soľou, v kombinácii s medom zabraňujú zrážaniu krvi¹⁰², zmierňujú chronické katary hrtana¹⁰³, keď sa zvonku natrú spolu s horčicou a takisto pomáhajú pri ochoreniach žalúdka a brucha. Avšak treba ich používať primerane pretože majú otepľujúce účinky, vďaka čomu sťahujú brucho. Ak je brucho podráždené, treba pridať váhu jedného denára do pollitra spolu s octom a medom. Takisto sú dobré na bolesti boku, medzi lopatkami a pri bolestiach v hrudníku. Liečia vnútorné orgány v kombinácii s octom a medom, tento nápoj sa podáva aj pri šialenstve a melanchólii.

Dúška sa podáva epileptikom, pretože po privoňaní ku nej sa prebudia. Hovorí sa, že by mali spať na mäkkej dúške. Pomáha pri ortopnoe¹⁰⁴, astme, pri omeškani menštruácie alebo ak v maternici zomrie plod, uvarená vo vode až na tretinu objemu. V kombinácii s medom a octom pomáha mužom pri zápaloch a ak majú nafúknuté brucho alebo semenníky alebo ak ich bolí močový mechúr. Keď sa natrú v kombinácii s vínom, odstraňuje nádory a záchvaty¹⁰⁵, s octom zase mozole a bradavice. S vínom sa natiera na bedrá, podrvený a s olejom naliaty na vlnu sa používa pri dne¹⁰⁶ a vyklbeniach, s bravčovým sadlom pri popáleninách. Dáva sa vypiť pri dne¹⁰⁷ v množstve troch obol¹⁰⁸ v troch cyathach¹⁰⁹ octu a medu, pri nechutenstve sa podáva so soľou.

XC

Ľaliovka¹¹⁰ má bledozelené a mäkké listy, voňavý a hľuzovitý koreň. Natretá na brucho spolu s medom odvádza vodu a neužitočnú krv. Listy sa natierajú pri slzení a na poprsie po pôrode.

XCI

Helenium¹¹¹ zrodené z Heleny, ako sme už povedali, vraj napomáha postave a udržiava neporušenú pokožku žien na tvári a na zvyšku tela. Okrem toho sa domnievame, že s jeho používaním sa spája krása a pôvab. Prisudzujeme mu rovnaký efekt veselosti, keď sa vypije s vínom, ako mal *nepenthes*, vychválený Homérom, ktorý prekazil každý smútok. Jeho šťava je veľmi sladká. Keď sa jeho koreň vypije s vodou v čase pôstu, pomáha pri ortopnoe¹¹². Vo vnútri je biela a sladká. Pije sa s vínom proti uhryznutiu od hada. Hovorí sa, že rozdrobená zabíja myši.

XCII

Existujú dva druhy *habrotona*¹¹³, poľný a horský. Horský je samičia rastlina a poľný je samčia. Horkosťou sa obidva podobajú paline. Sicílske *habrotonum* je najvychvaľovanejšie a potom Galatské. Používajú sa z neho listy, no viacej semená, ktoré majú otepľovacie účinky. Preto sa používa na nervy, kašeľ, ortopnoe¹¹⁴, pri kŕčoch, zlomeninách, na obličky a pri zúžení moču¹¹⁵. Podáva sa ako nápoj po uvarení malého zväzku¹¹⁶ na tretinu a pijú sa štyri cyathy¹¹⁷. Podrvené semeno sa dáva do vody o váhe jednej drachmy¹¹⁸. Pomáha maternici. S jačmennou múkou lieči nádory a natiera sa na zápal očí s uvareným dulovým jablkom.

Utekajú pred ním hady, proti ich uštipnutiu sa pije s vínom a natiera sa. Veľmi účinný je proti tým zvieratám, ktorých jed spôsobuje triašku a zimnicu, ako napríklad škorpióny a tarantuly. Vo forme nápoja pomáha proti ďalším jedom a pri akýchkoľvek zimniciach. Jej <silu> spočíva aj v tom, že dokáže vytiahnuť to, čo tkvie v tele. Takisto vyháňa z čriev všetko zlé. Hovorí sa, že ak sa z neho dá vetvička pod podušku, vyvolá vášeň a že je to veľmi účinná rastlina proti impotencii.¹¹⁹

XCIII

*Leucanthemum*¹²⁰ zmiešané s dvomi dielmi octu lieči astmu. *Sampsuchum* alebo *amaracum*¹²¹, najviac chválené a najvoňavejšie na Cypre, natierané s octom a soľou odvracia škorpiónov. Ako masť tiež veľmi pomáha pri menštruácii, menšiu silu má ako nápoj. V kombinácii s krupicou zastavuje slzenie. Uvarená šťava zaháňa koliku. Je vhodné na problémy s močom a vodnatieľku¹²². Vysušené vyvoláva kašeľ. Vyrába sa z neho olej, ktorý sa volá *sampsuchinum* alebo *amaricinum*, používaný na zahrievanie, zjemnenie nervov a zahrieva maternicu. Listy s medom pomáhajú pri pomliaždeninách¹²³ a s voskom pri vyklbeniach.

XCIV

Hovorili sme o vencových veterniciach¹²⁴, teraz sa vráťme k liečivým. Niektorí ich volajú *eremion*. Existujú dva rody¹²⁵ : prvý divý, druhý sa rodí ako kultúrna rastlina, obidva sa vyskytujú v piesčitých pôdach. Z kultúrnej veternice¹²⁶ existuje viacero druhov : buď so žiarivo červeným kvetom, ktorý je najrozšírenejší, alebo s purpurovým, alebo s bielym. Listy týchto troch druhov sú podobné petržlenu, nevyčnievajú ani len pol stopy¹²⁷ do výšky a vrcholom sú podobné asparágu. Kvet sa rozvíja len keď fúka vietor, podľa toho dostali meno.¹²⁸

Divé veternice¹²⁹ sú vyššie, majú širšie a tvrdšie listy a žiarivo červený kvet. Mnohí sa mylne domnievajú, že sa jedná o mak poľný¹³⁰, iní si naopak myslia, že ide o mak, ktorý sme nazvali *rhoean*¹³¹. Ale rozdiel je veľký, pretože obidva kvitnú neskôr ako veternice, a ani nedávajú šťavu ako veternica, ani nemajú kalich, len vrchol je podobný asparágu.

Veternice pomáhajú pri bolestiach hlavy a pri zápaloch, sú dobré na maternicu a tiež na tvorbu mlieka. Vyvolávajú menštruáciu v kombinácii s jačmenným odvarom alebo keď sa prikladajú s vlnou. Požitý koreň vyťahuje hlien, lieči zuby, uvarený lieči slzenie a jazvy. Mágovia prisudzujú veterniciam naozaj veľkú moc, prikazujú zobrať prvú, ktorú zazrieme v danom roku a povedať, že ju zbierame ako liek na terciánu¹³² a kvartanu¹³³, potom priviazať kvet látkou tmavočervenej farby a skladovať v tieni. A tak ju máme mať priviazanú, keď ju budeme potrebovať. Keď podrvieme koreň veternice so žiarivo červeným kvetom a priložíme ho na akékoľvek zviera, vyvolá vredovité poranenia vďaka svojej sťahujúcej sile; a preto sa používa na vyčistenie vredov.

XCV

Túžobník brestový¹³⁴ rastie v kamenistých pôdach, má listy ako paštrnák, veľkú a početnú koreňovú sústavu. Jeho byl¹³⁵ a listy vo forme nápoja spolu s medom a čiernym vínom uľahčujú pôrod a prečisťujú plodové obaly¹³⁶, v kombinácii s medom pomáhajú proti kašľu a sú močopudné. Jeho koreň lieči ochorenia močového mechúra.

XCVI

*Helichrysum*¹³⁷, ktoré iní nazývajú *chrysanthemon*, má biele konáriky, belavé listy, podobné *habrotonu*¹³⁸, na slnku sa po obode odráža v zlatých farbách ako prevísajúce strapce kvetov, ktoré nikdy neslabnú; preto sa ním korunujú sochy bohov, čo veľmi starostlivo dodržiaval Ptolemaios¹³⁹, egyptský kráľ. Rastie v húštinách. V kombinácii s vínom je močopudný a vyvoláva menštruáciu. Zaháňa stuhnutosť a zápaly, s medom sa prikladá na popálené miesta. Pije sa proti hadiemu uštipnutiu a pri ochorení obličiek. Spolu s medovinou ničí krvné zrazeniny v žalúdku alebo v močovom mechúre. Jeho listy o váhe troch obolov¹⁴⁰ podrvené v bielom víne zastavujú ženský výtok. Chráni oblečenie svojou príjemnou vôňou.

XCVII

*Hyacinthus*¹⁴¹ rastie najmä v Galii. S touto farbou získame *hysginum*¹⁴². Koreň je cibuľa, dobre známy u obchodníkov s otrokmi, tento koreň natieraný spolu so sladkým vínom zastavuje dospievanie a nedovoľuje mu prejaviť sa. Odoláva kolikám a uhryznutiam od pavúkov. Je močopudný. Proti hadom, škorpiónom a proti žltacke sa používa jeho semeno spolu s *habrotonom*¹⁴³.

XCVIII

Kukučka vencová¹⁴⁴ sa pije s vínom a jej podrveným ohnivým semenom proti hadom, škorpiónom, sršňom a proti podobným zvieratám. *Lychnis* divá nie je vhodná na žalúdok, uvoľňuje brucho a v množstve dvoch drachiem¹⁴⁵ je veľmi užitočná na žlč. Je tak škodlivá pre škorpióny, že pri pohľade na ňu úplne zmeravejú. Ázijci nazývajú jej koreň *bolites*¹⁴⁶, podľa nich, keď sa priviaže na oko odstraňuje bielu škvrnu¹⁴⁷.

XCIX

Zimozeleň¹⁴⁸ alebo *chamaedaphne* usušená a podrvená sa podáva v množstve jednej lyžičky do vody pri vodnateľke¹⁴⁹ a rýchlo odvádza vodu. Uvarená v popole, pokvapkaná vínom vysušuje nádory. Šťavou sa liečia uši. Hovorí sa, že veľmi pomáha po natretí ľuďom, ktorí majú problémy s bruchom.

C

Vývar z koreňa listnatca¹⁵⁰ sa pije každý druhý deň pri močových kameňoch a pri bolestivom alebo krvavom moči. Deň predtým je potrebné koreň vykopať, na ďalšie ráno ho uvariť a z toho jeden sextarius¹⁵¹ zmiešať s dvomi cyathamí¹⁵² vína. Sú takí, ktorí pijú surový podrvený koreň s vodou a domnievajú sa, že nie je nič užitočnejšie na mužské pohlavné orgány ako jeho rozdrvené byľky zmiešané s octom.

CI

Motar prímorský¹⁵³ tiež uvoľňuje brucho. Podrvený v surovom stave sa natiera pri lámke¹⁵⁴. Egypťania sejú *acinos*¹⁵⁵ kvôli výrobe vencov a kvôli potrave. Mohol by byť považovaný za bazalku, ak by vetvičky a listy neboli kostrbatejšie a ak by nebol až príliš aromatický. Je močopudný a vyvoláva menštruáciu.

CII

Glaucias¹⁵⁶ sa domnieval, že taro¹⁵⁷ zjemňuje kyslé šťavy v tele a pomáha žalúdku.

CIII

Nenašiel som žiadne ďalšie využitie *anthalia*¹⁵⁸, ktoré Egypťania používajú ako pokrm. Ale existuje rastlina *anthyllum*, ktorú iní nazývajú *anthyllum* a vyskytuje sa v dvoch druhoch: jedna, listami a vetvičkami podobná šošovici, výškou podobná palme, rastúca v piesčitých pôdach na slnečnom stanovišti, s mierne slanou chuťou ; druhá podobná zbehovčeku¹⁵⁹, kratšia a ostnatejšia, s purpurovými kvetmi, s prenikavou vôňou a rastúca v skalnatých pôdach.

Prvá spomínaná rastlina je veľmi vhodná na maternicu a na poranenia, kedy sa natiera v kombinácii s ružovým olejom a mliekom. Nápoj z troch drachiem¹⁶⁰ sa užíva pri strangurii¹⁶¹ a pri obličkovom piesku. Druhá rastlina sa používa vo forme nápoja s medom a octom v množstve štyroch drachiem¹⁶² pri tvrdnutí maternice, pri kolikách a pri epilepsii.

CIV

Niektorí nazývajú *parthenium*¹⁶³ *leucanthes*, iní *amaracum*, u nás ho Celsus nazýva *perdicium* a *muralis*. Rastie v plotoch záhrad, má biely kvet, vôňu jablka a trpkú chuť. Vývar z neho <sa používa> na prikladanie pri tvrdnutí maternice a zápaloch ... Usušený a natieraný spolu s medom a octom vyťahuje čiernu žlč ; preto je užitočný aj pri závratoch a pri kalkulóze¹⁶⁴. Natiera sa pri erysipeli¹⁶⁵ a taktiež pri zväčšenej štítnej žľaze v kombinácii so starou bravčovou masťou. Pri terciáne¹⁶⁶ kážu mágovia zbierať ju ľavou rukou a hovoriť pri tom, pre koho ju zbierame, neobzerať sa, potom dať z nej list chorému pod jazyk a ten ho následne má prehltnúť v jednej cyathe¹⁶⁷ vody.

CV

Kiež by pletári vencov v Egypte nepoužívali *trychnos*¹⁶⁸, niektorými nazývaný *strychnon*. Vábi ich podobnosť obidvoch druhov s brečtanom. Jeden z týchto druhov s purpurovými bobuľkami, zrnitý v mechúrikoch¹⁶⁹, niektorí nazývajú *halicacabon*¹⁷⁰, iní *callion*, avšak naši ho volajú *vesicaria*, pretože má priaznivé účinky na močový mechúr a na močové kamienky. Je to skôr drevnatý ker ako bylina, s veľkými voľnými mechúrikmi kužeľovitého tvaru, ktoré vo vnútri ukrývajú veľkú bobuľu, dozrievajúcu v novembri.

O treťom druhu¹⁷¹, listami podobnom bazalke, sa zmienim najmenej, pretože sa zaoberáme liekmi a nie jedmi. Veď len málo jeho šťavy vyvoláva šialenstvo. Hoci grécki autori to obracajú na žart. Tvrdili totiž, že v množstve jednej drachmy¹⁷² dochádza k strate hanby, vznikajú klamné vidiny a jasné predstavy ukazujúce sa ako skutočné¹⁷³. Pri zdvojnásobení dávky vyvoláva skutočné šialenstvo a pri akomkoľvek ďalšom zvyšovaní dávky dôjde k okamžitej smrti.

Je to jedovatá rastlina, ktorú najstatočnejší autori jednoducho nazvali *dorycnion*¹⁷⁴, pretože, keďže rástla tu a tam, namáčali sa v nej počas vojen kopije. Tí, ktorí útočili miernejšie, ju nazývali *manicon*¹⁷⁵, tí ktorí sa hanebne skrývali *erythron*¹⁷⁶ či *neurada*¹⁷⁷ alebo, ako niektorí, *perisson*¹⁷⁸. Veru nie je potrebné o nej horlivejšie rozprávať, iba ak kvôli varovaniu.

Existuje aj ďalší druh *halicacabona*¹⁷⁹. Má uspávajúci účinok a dokonca rýchlejšie privodí smrť ako ópium. Jedni ho volajú *morion*¹⁸⁰, iní *moly*. Chváli ho Diocles¹⁸¹ a Evenor¹⁸² a v básniach ho ospevuje Timaristos¹⁸³. Je však podivuhodné, ako sa zabudlo na jeho blahodárne účinky – veď je to rýchly liek na upevnenie uvoľnených zubov, ak sa kloktá s *halicacabonom* vo víne. Dodávajú však upozornenie, aby liek nezostával v ústach príliš dlho, inak vyvolá delírium. Treba poukázať na lieky, ktoré prinášajú medicíne viac nebezpečenstva ako choroba samotná.

Tretí druh¹⁸⁴ je odporúčaný ako pokrm a kvôli jeho chuti sa mu dáva prednosť pred zeleninou. Xenocrates¹⁸⁵ tvrdí, že neexistuje telesná choroba, pre ktorú by rastliny *trychnos* neboli liečivé. Domnievam sa však, že ich účinky nie sú tak veľké, aby som o nich viac rozprával, najmä, keď je tak veľký dostatok bezpečných liekov. Koreň *halicacaba* pijú tí,

ktorí sa chcú ukázať vo vytržení a prispiet' tak k upevneniu povier. Liekom proti tomu – a o tom s radosťou porozprávam – je vypit' veľké množstvo teplej medoviny. Nevynechám zmienku o tom, ako je *halicacabon* veľmi škodlivý pre vretenice. Keď je koreň blízko pri vretenici, znehyní ju spánok, ktorým ona sama zabíja. Takže koreň rozdrvený v oleji pomáha pri uhryznutiach.

CVI

Jutovník¹⁸⁶, pokrm Alexandrijcov, je bylina so zvinutými listami, tak ako u moruši, vraj je užitočný na epigastrium¹⁸⁷, alopeciu¹⁸⁸ a na pigmentové škvrny. Dozvedám sa tiež, že veľmi rýchlo lieči svrab dobytky, a podľa Nikandra¹⁸⁹ v období pred kvitnutím lieči tiež hadie uhryznutia.

CVII

Nehodilo by sa hovoriť príliš obsírne o *cnecos*¹⁹⁰ a o *atractylis*¹⁹¹, egyptskej bylinke, ak by neposkytovala tak veľkú pomoc proti jedovatým živočíchom, tak ako proti hubám. Je známe, že ľudia, ktorých bodne škorpión, necítia bolesť pokiaľ ju držia v rukách.

CVIII

V egyptských záhradách sa kvôli výrobe vencov pestuje *pesoluta*¹⁹². Existujú dva druhy: samičí a samčí; hovorí sa, že obidva, keď sú podané, pôsobia ako afrodisiaká, hlavne u mužov.

CIX

A keďže často používame grécke pojmy pre miery a váhy, raz tu prednesiem ich výklad: attická drachma¹⁹³ (lebo lekári zväčša používajú attickú presnosť) váži ako jeden

strieborný denár¹⁹⁴ a tiež váži ako šesť obol¹⁹⁵, obol váži desať chalkús¹⁹⁶. Cyath¹⁹⁷ váži 10 drachiem. Keď sa hovorí o miere *acetabulu*¹⁹⁸, rovná sa štvrtine heminy¹⁹⁹, čo je 15 drachiem. *Mna*, ktorú naši nazývajú mina²⁰⁰, váži 100 attických drachiem.

4 KOMENTÁR K PREKLADU

¹ Ruža galská (*Rosa gallica* L.) sa vyskytuje v strednej a južnej časti Európy. Jej rozšírenie kopíruje niekdajšie keltské osídlenia, a preto sa často nazýva ako ruža keltská. Ďalej sa nachádza v Malej Ázii a na Kaukaze. V našich oblastiach ju nájdeme skôr v nižšie položených a teplejších regiónoch. Uprednostňuje suché a slnečné miesta. Patrí k nižším druhom ruží, vytvára nízke kríky, väčšinou 50 cm vysoké, výnimočne dosahujú výšku jedného metra. Kvitne od júna do polovice júla tmavo ružovými kvetmi. Kvety výrazne voňajú a v priemere dosahujú až 10 cm. Táto ruža má najväčšie kvety zo všetkých európskych ruží.

Môže tiež ísť o ružu vždyzelenú (*Rosa sempervirens* L.). Je to druh rozšírený v južnej Európe, Anatólii a severozápadnej Afrike. Na rozdiel od ruže galskej, ruža vždyzelená preferuje vlhké a dobre priepustné pôdy. Je to vždyzelený popínavý ker dosahujúci výšku až 5 m. Kvety sú voňavé a biele.

² V medicíne sa používa pojem *adstringens*. Je to látka s miestnym sťahujúcim účinkom. Po aplikácii na kožu alebo sliznice spôsobuje v rane alebo povrchových vrstvách sliznice zrážanie bielkovín, znižuje prekrvenie, sekréciu a vstrebávanie. V medicíne sa adstringenciá používajú vnútorne i lokálne: vnútorne na liečbu gastroenteritíd, lokálne na zle sa hojace a mokvajúce rany.

³ V doslovnom preklade „Ruža zvierá a ochladzuje.“

⁴ Korunné lupienky

⁵ Pôv. lat. *unguis*, spodná, zúžená (stopkovitá) časť korunného lupienka pri nezrastenej (voľnolupienkovej) korune

⁶ *Anchusa tinctoria* L.

⁷ Druh neistý, buď sa jedná o *Astragalus* L.- Kozinec alebo *Alhagi maurorum* L.- Mannovec alebo *Aspalathus linearis*- Rooibos.

⁸ Cf. 14, 106

⁹ *Vitia sedis*: použitý latinský výraz je nejednoznačný a Jacques André použil doslovný preklad do francúzštiny „*les affections du siège*“. Predpokladala som, že sa môže jednať o ochorenie konečníka, alebo hrubého čreva či sedacích svalov. Moju hypotézu potvrdil anglický preklad „*diseases of the rectum*“ od Johna Bostocka a H. T. Rileyho na www.perseus.tufts.edu

¹⁰ *fluctio, ōnis*, f. [fluo] : výtok, vytekanie

¹¹ Preklad podľa Jacques André. Erysipel (latinsky *erysipelas*), tiež ruža, je akútne erytémové ochorenie kože a vrchnej vrstvy podkožia vyvolané väčšinou beta-hemolytickými streptokokmi skupiny A.

¹² *Ventrem sistunt*: podľa francúzskeho prekladu Jacquesa Andrého a takisto podľa anglického prekladu Johna Bostocka a H. T. Rileyho ide o hnačku. Ja som buhužiaľ tento význam nenašla v žiadnom z mojich slovníkov, len preklad „nádor“, a tak sa opieram o preklad spomínaných prekladateľov.

¹³ *rosio, ōnis*, f. : kolika, bolesť brucha

¹⁴ *dīāpasma, ātis*, n. : vonný púder

¹⁵ Pravdepodobne sa jedná o „bédégar“- parazit na ružiach a iných rastlinách prenášaný hmyzom z rodu *Cynips*

¹⁶ Lišaj: kožné ochorenie výrazne svrbiace, neznámeho pôvodu

¹⁷ V doslovnom preklade „otruby na tvári“

¹⁸ Diosc. 3, 102, hovorí, že koreň ľalie „rozjasní čelo a vyhladí vrásky“. Korekcia *cum <fico>* je založená na použití fig v prípravkoch proti vráskam; cf. 23, 26, „*Traditur ipsa radix (Brionia) cum fico pingui erugatque corpus*“.

¹⁹ *Hyoscyamus*

²⁰ Vid' pozn. 11

²¹ Pravdepodobne vo význame „sýrsky produkt“. Alebo sa jedná o deformáciu orientálneho pomenovania pre ľaliu, egyptského slova, ktoré prešlo do gréčtiny semitským

sprostredkovateľom, cf. E. Masson, *Recherches sur les plus anciens emprunts sémitiques en grec*, 1967, str. 58-59.

²² *narcē, ēs*, f. : malátnosť, ochromenosť, zimný spánok, z gr. νάρκη, ης

²³ Doslovný preklad: „... vyťahuje z tela vrazené časti.“ Napríklad triesky atď.

²⁴ *vītlīgo, īnis*, f. : biela škvrna na pokožke

²⁵ Fialka voňavá (*Viola odorata* L.) sa vyskytuje všade v Európe, preferuje čiastočne zatienené miesta v krovinách či parkoch. Je nízkeho vzrastu. Kvitne skoro na jar modrofialovými kvetmi, niekedy červenofialovými. Používa sa v ľudovom liečiteľstve a v parfumovom priemysli.

²⁶ *epiphora oculorum* : v doslovnom preklade je to nádcha očí, čiže slzenie

²⁷ *comitialis morbus* : epilepsia

²⁸ *Viola alba* je druh s bielymi kvetmi Fialy letnej (*Matthiola incana* L.) a *viola lutea* je Horčičník, nazývaný aj „zemná fiala“ (*Cheiranthus cheiri* L.).

Fiala letná alebo aj sivá pôvodne pochádzala s oblasti Stredozemného mora odkiaľ sa začala postupne rozširovať. Je to 20 – 70 cm vysoká jednoročná bylina alebo aj polokrík. Má sivé lístky a biele kvety.

Horčičník je dvojročná rastlina vysoká 30 – 60 cm pôvodom z južnej Európy. Jeho žlté kvety majú príjemnú vôňu.

²⁹ Podagra: dna alebo lámka, pakostnica, staršie podagra je druh artritídy spôsobený ukladaním kryštálikov kyseliny močovej v kĺboch, čo sa prejavuje veľkými bolesťami.

³⁰ Korunné lupienky

³¹ Jedná sa pravdepodobne o *Helichrysum sanguineum* L. = *Gnaphalium sanguineum* L.

³² rúra, trubica, píšťala, umelé spojenie dutiny niektorého orgánu s dutinou iného orgánu alebo orgánom, prípadne vyvedenie na povrch tela (pri prebiehajúcim chorobnom procese)

³³ Vid' pozn. 11

³⁴ Plínius vysvetľuje význam slova *diapasma* v 13, 19: *Siccis odoribus constant quae diapasmata vocantur.*

³⁵ *Combretum* popisuje Plínius len veľmi málo. Má nitkovité listy a je vyšší ako *baccar*. Jedná sa zrejme o slamienku s úzkymi listami (*Helichrysum angustifolium* DC). Slovo *combretum* je pravdepodobne galského pôvodu podľa V. Bertoldi, *Vox. Rom.* III, 1938, str. 229

³⁶ Cf. 12, 47 : *Nardi vim habet et asarum, quod et ipsum aliqui silvestre nardum appellant.* Kopytník európsky (*Asarum europaeum*) : trváca, nízka, plazivá bylina s tmavozelenými lesklými listami, ktoré zostávajú na rastline zelené aj cez zimu. Vytvára rozkonárený podzemok, z ktorého vyrastá chlpatá stonka, ktorá nesie stopkaté listy a krátkostopkaté, zvončekovité, hnedofialové kvety. Plod je tobolka. Celá rastlina vonia gáfrom. Kopytník európsky sa vyskytuje v podraste európskych hájov a v starovekom Grécku patril k známym liečivým bylinám.

³⁷ *jěcūr* alebo *jōcūr*, *jěcōris* (*jěcīnōris*, *jōcīnōris*, *jōcīnēris*), n. : pečeň, sídlo vášní: láska, zármutok, hnev, strach

³⁸ Staroveká jednotka váhy rovnajúca sa 0,027 kilogramu

³⁹ Staroveká jednotka objemu rovnajúca sa 0,27 litra

⁴⁰ Vodnatieľka (iné názvy: vodnateľnosť, hydrops, hydropsia) je v užšom zmysle abnormálne nahromadenie telesnej tekutiny v telovej dutine

⁴¹ Epigastrium- nadbruško, horná časť brucha

⁴² Cf. 21, 29, *Baccar quoque radicis tantum odoratae est, a quibusdam nardum rusticum appellatum.*

Nardus celticus : Kozlík keltský alebo Valeriána (*Valeriana celtica* L.), o ktorom píše Plínius v XI knihe, *De peregrinis arboribus*. O jeho vlastnostiach píše Diosc. 1, 8, „Používa sa pri zápaloch pečene, pri žltacke a pri nadúvaní brucha, keď sa vypije

s odvarom z paliny; potom je dobrý na slezinu, pri ochorení obličiek a močového mechúra.“

⁴³ Starogrécka hmotnostná jednotka rovnajúca sa 4,366 gramom

⁴⁴ Tračník (lat. *colon*) je najdlhšia časť hrubého čreva.

⁴⁵ Vid' pozn. 40

⁴⁶ Menorágia – nadmerné menštruačné krvácanie

⁴⁷ Pravdepodobne veľká forma kozlíka (*Valeriana phu L.*)

⁴⁸ Asfyxia: dusenie z nedostatku vzduchu s následným poklesom kyslíka a vzostupom oxidu uhličitého v krvi

⁴⁹ O použití šafranu v medicíne sa zmieňuje aj Diosc. 1, 26, kde spomína to isté využitie ako Plínius a navyše rôzne ďalšie varianty.

⁵⁰ Pre latinský výraz *strangulatus vulvarum* som našla ekvivalent vo francúzskom slovníku Francúzskej akadémie z roku 1798, kde sa píše: „Dusenie maternice alebo aj hysterické dusenie (*Suffocation de matrice* alebo *hystérique*) sú väčšie ťažkosti s dýchaním spôsobené výparmi z „matky“, v dôsledku ktorých dôjde k stiahnutiu hrudníka a krku, čo bráni žene dýchať a dusí ju, akoby mala okolo krku uviazaný povraz alebo akoby nemohla prehltnúť sústo.“ Zároveň by sa mohlo jednať o *stenosis* krčka maternice (stenóza je gynekologické ochorenie ženského reprodukčného systému, stav, kedy kanál krčka maternice je úzky alebo zatvorený).

⁵¹ *Pleuritida pleuritis* : zápal pohrudnice

⁵² *Pruritus* : svrbenie

⁵³ *Caput movere* : „prečistiť hlavu“ odvodené na základe *alvum movere* : prečistiť brucho (20, 221)

⁵⁴ Čiže je afrodiziakum

-
- ⁵⁵ *Creta Cilomia* : podľa ostrova *Cimolos*, jedného z kykladských ostrovov, na ktorom sa ťažila. Je to kaolín (biela alebo svetlo sfarbená nespevnená usadená hornina) so zvieravými vlastnosťami. O jeho povahe a použití vid'. Plínius 35, 195-198
- ⁵⁶ Vid' pozn. 11
- ⁵⁷ Pojem *collyrium, crocodes*, sa našiel na pečatiach očného lekára v Galii
- ⁵⁸ Je to usadenina alebo výlisok, ktorý zostáva po vylisovaní šťavy zo šafranu. Následne sa zmiešava s olejom a vyrába sa z neho *unguentum crocinum*.
- ⁵⁹ *Suffusio oculorum* : je to *cataracta* – lat. šedý zákal, katarakta
- ⁶⁰ *Suffusiones urinas* : zápal moču → *dysuria* : obtiažne bolestivé močenie, pocity rezania v močovej trubici v priebehu močenia
- ⁶¹ Kosatec nemecký (*Iris germanica* L.), kosatec florentský (*iris florentina* L.) a prípadne kosatec bledý (*Iris pallida* L.). Kosatec je trváca bylina vysoká 30 – 100 cm. Jeho charakteristické veľké kvety sú modré až fialové, alebo aj biele.
- ⁶² *Taenia* : pásomnica (cudzopasný červ v tele človeka)
- ⁶³ Starogrécka hmotnostná jednotka rovnajúca sa 4,366 gramom
- ⁶⁴ *Posca, ae, f.* : nápoj, ktorý vznikne zmiešaním octu a vody
- ⁶⁵ Starogrécka hmotnostná jednotka rovnajúca sa 4,366 gramom
- ⁶⁶ *Coxendix, icis, f.* : bedro
- ⁶⁷ Lat. *Cydonia* : ovocný strom
- ⁶⁸ Pravdepodobne druh podobný Dule. Plínius ho zmieňuje v 15, 10 (*Minora ex eodem genere strutha odoratus uibrant, serotino prouentu, praecoci uero mustea.*)
- ⁶⁹ *Ortopnoe* : namáhavé dýchanie, najvyšší stupeň záduchu, pokojový záduch
- ⁷⁰ *Obolus* : starogrécka jednotka váhy rovnajúca sa 0,726 gramu

⁷¹ *Pārōnychīa, ōrum, n. (pārōnychīae, ārum, f.)* : panaríciium (hnisavý zápal prstov ruky)

⁷² Podľa Jacquesa Andrého urobil Plínius na tomto mieste chybu. Pretože v Diosc. 1, 1, 2, sa spomína len, že „keď sa vypije s octom, zastavuje stratu semena“

⁷³ *Condyloma, ātis, n.* : condyloma (bradavicový kožný útvar)

⁷⁴ V časti venovanej kosatcom sa Plínius nezmienil o tomto druhu divého kosatca. Meno *xyris* pochádza z gr. *ξυρίς, ἴδος*, v preklade je to „britva“, kvôli tvaru listov. Túto rastlinu detailne popisuje Diosc. 4, 22 : „*Xyris* alebo *xyris* či *iris agria*, v latinčine *gladiolus*. Listom sa podobá na kosatec, no má ho širší a na konci špicatejší, stonka je dosť hrubá, zahnutá, vyrastá uprostred listov ... kvet je purpurový a uprostred červený. Plod je okrúhly, čierny, horký, v tobolke v tvare uhorky. Koreň je členitý, hrubý a hrdzavý.“ Táto fialková kvetina s červeným stredom vylučuje Kosatec foetidissima (*Iris foetidissima* L.) so žltým kvetom, ktorý sa väčšinou používa pri preklade vzhľadom na jeho bežné označenie ako „kosatec divý“. Takisto sa nemôže jednať o gladiol, ako naznačuje latinské slovíčko *gladiolus*, pretože gladiola a ani niektoré druhy kosatca nemajú členitý koreň, ale majú cibuľky. Takže rastlinu opisovanú Plíniom zatiaľ nevieme identifikovať.

⁷⁵ *Struma, ae, f.* : struma, zväčšená štítna žľaza

⁷⁶ Vid' pozn. 42

⁷⁷ Plínius už spomínal v 22. kapitole chválu Múzy a Hesioda na polium. Ale od Theoph. *Hist. plant.* 9, 19, 2, vieme, že sa jedná o *τριπόλιον*, opisovanú v Diosc. 4, 132, Limonku (*Limoinium* Mill), o rastlinu s magickými schopnosťami, ktorá sa musí zbierať v noci (Theoph.): „Koreň je biely, voňavý, pálivej chuti, keď sa ho vypijú dve drachmy, cez brucho vylúči vodu a vymočí ju. Zbierame ju aj na výrobu amuletov.“ Avšak všetky údaje od Plínia, ktoré zahŕňajú medicínu a nie mágiu, ukazujú na pravé polium *πόλιον*, Hrdobarka poliova (*Teucrium polium* L.). Jeho popis nájdeme u Diosc. 3, 110 : „Jeho odvar je vhodný proti uštipnutiam od zvierat, pre ľudí trpiacich na vodnatieľku a žltacku a pre chorých na slezinu. Polium spôsobuje bolesti hlavy a žalúdka, hnačku a vyvoláva menštruáciu. Rozsypaný po zemi alebo spálený zaháňa zvieratá, ako masť uzatvára poranenia.“

⁷⁸ Sloveso „radit“ nie je v pôvodnom texte.

⁷⁹ Vid' pozn. 40

⁸⁰ *Sēcundae, ārum, f. (membranae)* : plodové lôžko, plodové obaly

Secundinae: plodové obaly → placenta. Po porodení dieťaťa sa začína tretia doba pôrodu, tzv. placentárna doba. V tejto dobe sa odlúči a vypudí placenta. Trvá obvykle od 3 do 10 minút, pri aktívnom a medikamentóznom vedení tejto doby. Placenta je vypudená z dutiny maternice.

⁸¹ *alexipharmacōn, i, n.* : gr. *ἀλεξιφάρμακον*, protijed. Pravdepodobne je táto rastlina podobná tripolionu

⁸² Vid' pozn. 59

⁸³ Tento zákaz položiť rastlinu na zem je často spomínaný u Plínia a Marcella. Verilo sa, že kontakt so zemou odobral rastline moc, ktorá už teda nemohla prejsť na bylinkára.

⁸⁴ Kalich : vonkajšia, obvykle zelená časť kvetného obalu rôznoobalných kvetov; skladá sa z kališných lístkov nazývaných sepala

⁸⁵ Rastlinu s názvom *Holochrysos* spomína Plínius len v dvoch kapitolách 21. knihy, a to v XXIV a LXXXV, no ani v jednej nepodáva popis tejto rastliny. Jeho grécke pomenovanie *ὀλόχρυσος* sa nachádza len u Ps. Diosc. 4, 88, a potom ešte ako synonymum pre skalnicu (*Aeonium arboreum* L./ *Sempervivum arboreum* L.). Všetky tri vlastnosti *Holochrysu* (vyliečenie slzenia, lišajú a strangúrie) má aj skalnica (Diosc. 4, 88 a aj Eup. 2, 113, 3).

⁸⁶ *strangurīa, ae, f.* : strangúria, bolestivé močenie, rezavá bolesť pri močení

⁸⁷ Vid' pozn. 16

⁸⁸ Zlatovlások obyčajný (*Aster Linosyris*, synonymá *Chrysocoma linosyris* L., *Crinitina linosyris*), popisuje ho aj Diosc. 4, 55.

⁸⁹ Vid' pozn. 40

⁹⁰ Jedná sa o Medovku lekársku (*Melissa officinalis* L.), o ktorej sa už Plínius zmienil v časti o včelárstve (21, 70 a 82). Robia sa z nej snopy, ktorými sa potnú úle, aby sme zadržali roje divých včiel a aby nám neuleteli.

⁹¹ Tormina : kolika, kŕče, kŕčovité bolesti, ťažkosti

⁹² *Articularis morbus* : dna (je to porucha látkovej premeny, pri ktorej sa v dôsledku nárastu hladiny kyseliny močovej v krvi v organizme ukladajú soli kyseliny močovej. Postihované pritom bývajú prednostne kĺby ale aj rôzne vnútorné orgány.)

⁹³ Dyzentéria: črevná úplavica, akútne infekčné ochorenie vyvolané baktériami *Shigella*

⁹⁴ Vid' pozn. 69

⁹⁵ Komonica lekárka (*Melilotus officinalis* L.). Jej druhy sú opísané v 21, 53. Jej liečivé účinky popisuje aj Diosc. 3, 40: „Upokojuje zápal očí, maternice, konečníka a semenníkov, uvarená s vínovým likérom a ako masť, buď ešte zmiešaná s uvareným žĺtkom, s múkou zo senovky gréckej alebo s ľanovým semenkom alebo s nulovou múkou (hladká múka) alebo s makovými hlavičkami alebo s čakankou ...“

⁹⁶ *Sedes proclua*: predpokladám dve možnosti- 1. Prolaps konečníka/ rekta, ktorý býva častý u žien vyššieho veku po odstránení gynekologických orgánov. Ide o vystúpenie rekta z análneho otvoru. Príčinou je ochabnutie závesného aparátu konečníka. Vyvolávajúce činitele sú zápcha, hnačky, hemoroidy, nádory či polypy. 2. Hemoroidy (gr. haimorrhoides flebes = krvácajúce žily) alebo zlatá žila je rozšírenie a zápal žíl v análnom kanáli (posledné 2-3 cm konečníka), kedy v pokročilom štádiu dochádza k ich vysúvaniu z rekta.

⁹⁷ *Mēlicēris, idis*, f. : gr. *μελικηρίς, ίδος*, druh cysty, ktorá dostala svoje pomenovanie kvôli žltej hmote podobnej konzistencii medu.

⁹⁸ Malo by sa jednať o nám známu Ďatelinu lúčnu (*Trifolium pratense*), avšak chýbajú nám zmienky o tomto druhu u iných antických lekárov. Podľa Jacquesa Andrého väčšina opisovaných vlastností sa zhoduje s druhom nazvaným *minyantes*. Pozri pozn. 78.

⁹⁹ *Minyanthes* : gr. *μινθανθές* ide o Bitumináriu modrú *Psoralea bituminosa* L.(syn. *Bituminaria bituminosa*, *Aspalthium bituminosum* L.). Je to modrá vytrvalá, 20 -100cm

vysoká, vzpriamená bylina až polokrík, vydáva dechtový zápach. Byle od bázy drevnatej, sú málo vetvené, chlpaté.

¹⁰⁰ Meno Simos zmieňuje Plínius medzi svojimi zdrojmi. Avšak nevie sa s určitosťou kto to bol. Mohol to byť grécky lekár.

¹⁰¹ Prvý rod dúšky je tiež opísaný v Diosc. 3, 36, pod názvom θύμων, ako „krovinatá rastlina, obklopená množstvom malých lístočkov, s purpurovými kvetmi. Vyskytuje sa v kamenistých a chudobnejších pôdach.“ Jedná sa teda o Saturejku (*Satureia thymbra* L.). Druhý rod však doposiaľ nie je identifikovaný.

¹⁰² Skôr vo význame „zabraňujú tvorbe zrazenín“

¹⁰³ *Laryngitis catarrhalis acuta* – lat. akútne zápal hrtanu najč. spôsobený respiračnými vírusmi, na ktorý často nasadá sekundárna bakteriálna infekcia *Streptococcus pneumoniae*, hemolytický streptokok, *Haemophilus*.

¹⁰⁴ Vid' pozn. 69

¹⁰⁵ *Impetūs, ūs*, m.: podľa slovníka <http://www.prima-elementa.fr/Dico-i02.html>

¹⁰⁶ Vid' pozn. 92

¹⁰⁷ Vid' pozn. 92

¹⁰⁸ *Obolus* : starogrécka jednotka váhy rovnajúca sa 0,726 gramu

¹⁰⁹ *Cyathus*: rímska jednotka objemu rovnajúca sa 0,046 litra

¹¹⁰ *Hemerocalles*: podľa Theophr. H.P. 6, 6, 11 vieme, že sa pestuje zo semiačka. Diosc. 3, 122 dodáva: „listami a stonkou sa podobá na červenú ľaliu, ale je zelená ako hruška. tri či štyri kvety sú rozštiepené ako listy červenej ľalie keď sa začína otvárať, s výraznou žltou farbou a s veľkým hľuzovitým koreňom.“ Jedná sa teda o ľaliovku *Hemerocallis flava* L. (syn. *Hemerocallis lilioasphodelus*, *Hemerocallis lilioasphodelus* var. *flava*, *Hemerocallis lilioasphodelus* var. *major*).

¹¹¹ *Helenium*: Podľa popisu má *helenium* sladký koreň, takže to nemôže byť nám známy liečivý oman pravý (*Inula helenium*), pretože jeho koreň je naopak trpký a horký. Pod

názvom *helenium* je v súčasnosti veľmi známa rastlina *Helenium autumnale* L. avšak pôvodom zo Severnej a strednej Ameriky a navyše je jedovatá. Najpravdepodobnejšie sa jedná o *Thymus incanus* L. Diosc. 1, 29 popisuje len jednu jeho vlastnosť: „Len jeden koreň vypitý s vínom, lieči poranenia spôsobené hadmi.“ Elien. N.A. 9, 21, píše, že rastlina, ktorú zasadila Helena „dáva semená nepríjemné hadom a vyhnala ich z ostrova Faros“ Legenda o zrodení tejto rastliny má viacero variant. Najznámejšia je popísaná u Elien. H.A. 9, 21: Helena a Menelaos, vracajúci sa z Tróje, pristáli v Egypte, kde sa kráľ Thomis pokúšal zvieť Helenu. Helena sa zveriala žene kráľa Thomisa, Polydamna. Tá poslala Helenu na ostrov Faros, sužovanom hadmi, a dala jej rastlinu, ktorú mala zasadiť, aby sa pred nimi ochránila. Ide o rastlinu *hélénion*.

¹¹² Vid' pozn. 69

¹¹³ Diosc. 3, 24 tiež rozlišuje dva druhy: „*Habrotonon* samičie je belasý ker, ktorého konáre majú listy s úzkymi zárezmi, tak ako *sépiros*, nesúce na vrcholoch zlatisté kvety, chochlíky, v lete príjemne voňajúce, ale dosť silno, so štipľavou chuťou. Zrejme je to druh, ktorý nájdeme na Sicílii. Druhý druh, samčí, je úponkový a má malé plody ako palina. Pochádza hlavne z Kapadócie.“ Samičia rastlina je zrejme santolína (*Santolina chamaecyparissus* L.). Je to vždyzelená trvalka, ktorá sa vyznačuje zaujímavou vykrajovanými striebornými listami a sýtožltými guľovitými kvetmi. Pri dotyku rastlina vydáva korenistú vôňu. Samčia rastlina je pravdepodobne božie drievko (*Artemisia abrotanum* L.), poloker až 80 cm vysoký, husto rozkonárený, s čiarkovitými až niťovitými výkrojkami perovito zložených listov korenitej vône a bledožltými kvetnými úbormi.

¹¹⁴ Vid' pozn. 69

¹¹⁵ *Angustia urinae*: predpokladám tri možnosti- 1. Stenóza močovej rúry, odborne hydronefróza, je to ochorenie obličiek, ktoré je definované ako neprirodzené rozšírenie dutého systému obličiek, teda panvičky a kalichov, so zúžením až zničením obličky. 2. Zväčšenie prostaty, odborne benígna hyperplázia prostaty, je nezhubné zväčšenie prostaty, ktoré vzniká u mužov procesom starnutia. Jej príznakmi sú častá frekvencia močenia, problematické vyprázdňovanie, slabý prúd, odkvapkávanie moču po vymočení, bolesti a pálenie pri močení. 3. Stranguria viz. pozn. ...

¹¹⁶ *manuales fasciculi*: malý zväzok

¹¹⁷ *Cyathus*: rímska jednotka objemu rovnajúca sa 0,046 litra

¹¹⁸ Starogrécka hmotnostná jednotka rovnajúca sa 4,366 gramom

¹¹⁹ Doslovný preklad: „... a že je to veľmi účinná rastlina proti všetkým otráveniam, ktorými sa zastavuje súlož.“

¹²⁰ Ide o rumanček kamilkový (*Matricaria chamomilla* L.) alebo ľudovo harmanček. Je to liečivá rastlina z čeľade astrovité (lat. *Asteraceae*), jednoročná bylina vysoká 15 až 50 cm. Celá rastlina charakteristicky vonia.

¹²¹ *Sampsuchum* (σαμψύχον) alebo *amaracum* (ἀμαράκτινος) je majorán (*Majorana hortensis* Moench- majorán záhradný a *Majorana microphylla*- pravdepodobne synonymum pre *Origanum microphyllum*)

¹²² Vid' pozn. 40

¹²³ *Suggillata, ōrum, n.* : pomliaždenina, pohmoždenina

¹²⁴ Identifikácia rastliny je ťažká. Plínius spomína v odstavci 64 a 65 dva druhy vencovitých veterníc, jednu neurčenú a druhú, ktorá by mohla byť veternica vencová (*Anemone coronaria* L.). Má jemné perovité lístky a dorastá do výšky približne 25cm. Kvitne v máji až v júli nadherne sfarbenými, jednoduchými kvetmi pripomínajúcimi kvety maku. Tieto kvety sú veľké 4-5cm a bývajú najčastejšie ružovej, bielej, červenej alebo fialovej farby. Podľa botanikov ide o biblický kvet opisovaný v Šalamúnovej Piesni piesní ako „ľalia medzi trním“.

¹²⁵ Z botanického hľadiska sa pojem *genus* prekladá ako „rod“ a *species* ako „druh“.

¹²⁶ Pravdepodobne sa opäť jedná o veternicu vencovú (*Anemone coronaria* L.)

¹²⁷ Stopa sa rovná 0,305 metrov

¹²⁸ Gr. ἀνεμώνη sa vyvinulo z gr. άνεμος (vietor) a z gréckeho sufixu pre ženský rod –one, v preklade „veterná kvetina“ alebo „dcéra vetra“.

¹²⁹ Mohlo by sa jednať o *Anemone fulgens* L.

¹³⁰ *Papaver argemone L.*

¹³¹ *Papaver rhoeas* : Mak vlčí

¹³² *Tertiana (febris)*- tertiana, malarická horúčka vracajúca sa každý tretí deň

¹³³ *Quartana (febris)*- kvartana, malarická horúčka opakujúca sa každý štvrtý deň

¹³⁴ Túžobník brestový (*Spiraea filipendula L.*)- ľudovo túžobník, meduničnik, kozia brada; Rastie na vlhkých až zamokrených, na živiny bohatých stanovištiach, mokrých lúkach, priekopách a brehoch vôd. Kvety sú aromatické, slabo voňajú po horkých mandliach. Kedysi sa používali ako korenina. V ľudovom liečiteľstve sa rastlina využívala pri liečení horúčky a reumatických ťažkostí. Prastará liečivá rastlina, používaná už v staroveku, zbiera sa kvitnúca vňať, ako močopudný a potopudný prostriedok, i pri chrípke a reume.

¹³⁵ *Caulis*- byl', nadzemná šťavnatá stonka, ktorá odumiera v tom istom roku, v ktorom vyrástla (zemiak/*Solanum*, peniažtek/*Thlaspi*), nedrevnatie, nesie listy, kvety alebo súkvetia

¹³⁶ Vid' pozn. 80

¹³⁷ Ide o Slamihu východnú (*Helichrysum orientale L., Gnaphalium orientale L.*) z čeľade astrovitých. Je to trvalka dorastajúca do 0,3 m. Kvitne od júla do augusta.

¹³⁸ Vid' pozn. 113

¹³⁹ Nie je jasné o ktorého Ptolemaia sa jedná. Ptolemaiovci boli kráľovskou rodinou, ktorá vládla helenistickému Egyptu v rokoch 305 – 30 pred Kr. Ich meno je odvodené od Ptolemaia, jedného z generálov Alexandra Veľkého, ktorý bol vymenovaný za satrapu Egypta po Alexandrovej smrti v roku 323 pred Kr. Neskôr sa vyhlásil za kráľa Ptolemaia I. Soter (Spasiteľ). Egypťania prijali Ptolemaiovcov ako nástupnícky rod faraónov. Ptolemaiovci sa snažili vystupovať ako zákonní nástupci pôvodných egyptských vládcov, proto se museli prispôsobiť zvykom. Museli udržiavať dobré vzťahy s kňazmi, starať sa o chrámy a je pravda, že sa tejto úlohy chopili lepšie než väčšina ich predchodcov. Ptolemaiovci se nechávali podľa tradície vyhlasovať za bohov, tak ako pôvodní faraóni. Všetci panovníci tejto dynastie mužského rodu prijali meno Ptolemaios. Kráľovné

dostávali zvyčajne mená Kleopatra, Arsinoe alebo Berenika. Najznámejšou bola Kleopatra VII., ktorej samovraždou sa skočila vláda Ptolemaiovcov v Egypte v roku 30 pred Kr. a Egypt sa stal provinciou Rímskej ríše.

¹⁴⁰ *Obolus* : starogrécka jednotka váhy rovnajúca sa 0,726 gramu

¹⁴¹ Označenie *hyacinthus* zahŕňa v sebe viacero možných druhov rastlín. Môže sa jednať o Brusnicu čučoriedkovú (*Vaccinium myrtillus L.*), opadavý ker dorastajúci do výšky až 60 cm. Kvitne v máji až v júni. Ďalej to môže byť Brusnica barinná (*Vaccinium uliginosum L.*), ker dorastajúci do výšky až 80 cm, kedysi používaný vo farbiarstve kvôli jeho bledo modrému indigu. Často sa uvádza ako jedna z variant Stračonôžka (*Delphinium Ajacis L.*, *Consolida ajacis L.* *Consolida ambigua L.*), bylina dorastajúca do výšky až jedného metra a vytvárajúca bohaté strapce kvetov. Avšak ani Stračonôžka a ani Brusnica nevytvárajú cibuľu. Do úvahy pripadajú ešte *Hyacinthus ciliatus Cir.*, *Hyacinthus romanus L.*, *Hyacinthus orientalis L.* a *Scilla bifolia L.*

Modrica azúrová (*Hyacinthus ciliatus*, *Muscari azureum*) je rastlina vysoká 10 až 15 cm, má dva alebo tri prízemné sivasto zelené listy, ktoré sú smerom k vrcholu trochu širšie. Kvetná stonka je zakončená hustým súkvetím zvončekovitých azúrovo modrých kvetov. Zúžená časť kvetu má malé zúbky v strede tmavomodro pásikavé. Je najskoršia zo všetkých modríc. Belevália rímska (*Hyacinthus romanus L.*, *Bellevalia romana L.*) je vysoká 30 cm. Stvol nesie strapce zelenkavo bielych alebo zelenkavo žltých okrúhlych zvončekov, ktoré krásne voňajú. Vyskytuje sa na juhu okolo Stredozemného mora. Hyacint východný (*Hyacinthus orientalis L.*) je druh jednoklíčnolistovej rastliny z čeľade hyacintovité. Dosahuje výšku 30 cm, má krásny voňavý kvet a na jednej stonke sa nachádza asi 20 kvetov zvončekového tvaru. Sfarbenie kvetov je rôzne, od bieleho a ružového po fialový. Scilla dvojlistá (*Scilla bifolia L.*) je 10 až 20 cm vysoká vytrvalá bylina s jednou kvitnúcou stonkou, vyrastajúcou z cibuľky. Obyčajne s dvomi prízemnými listami.

¹⁴² *Hysginus* : tmavo červené farbivo. Získava sa dvomi kúpeľmi. Najprv v karmínovej farbe a potom v týrskom nachu. Pojem je pravdepodobne odvodený od rastliny *hysge* (BRUNFELS O. *Onomasticon medicinae*, s. 99).

¹⁴³ Vid' pozn. 113

¹⁴⁴ Kukučka vencová (*Lychnis coronaria* L. Desr.) z čeľade silenkovité. Tento teplomilný druh, rastie vo svetlých lesoch, na krovinatých, kamenistých, výslnných stráňach pohorí, zriedkavo i na okrajoch vinogradov, splnieva v parkoch a v okolí cintorínov. Je vysoká 30-100 cm a má červenofialové až biele kvety.

¹⁴⁵ Starogrécka hmotnostná jednotka rovnajúca sa 4,366 gramom

¹⁴⁶ *bōlitēs*, ae, m. : gr. *βολίτης*, koreň rastliny nazývanej *lychnis*

¹⁴⁷ *Albugo*: biela škvrna na rohovke

¹⁴⁸ Zimozeleň väčšia a menšia (*Vinca maior*, *Vinca minor*) čeľad' zimozeleňovité, rastie roztrúsene na polotienistých až tienistých stanovištiach, v listnatých i zmiešaných lesoch, vo vlhkých lesoch, v krovinách, na kamenistých svahoch, ale i okraji viníc, na cintorínoch, v záhradách a parkoch. Jej meno je odvodené od slovesa *vincere*.

¹⁴⁹ Vid' pozn. 40

¹⁵⁰ Listnatec bodlinatý (*Ruscus aculeatus* L.) je stálozelený ker, vysoký až 1m. Listy má zmenšené na šupiny, k fotosyntéze slúžia skrátené a do pichľavej špičky vybiehajúce stonky. Kvety sú malé, zelenavo biele, s fialovými tyčinkami. Kvitne od marca do apríla. Svoje pomenovanie „*Ruscus*“ získal v období neskorej a stredovekej latinčiny. Je odvodené z pojmov „*brucus*, *bruscus*, *briscus*“ v preklade metla, keďže sa zväzky listnatca používali aj na tento účel.

¹⁵¹ *Sextarius*: rímska jednotka objemu rovnajúca sa 0,546 litrov

¹⁵² *Cyathus*: rímska jednotka objemu rovnajúca sa 0,046 litra

¹⁵³ Motar prímorský (*Crithmum maritimum* L.) je vytrvalá, na báze drevnatejúca bylina. Dorastá do výšky 10-50 cm, má zelerovú vôňu, rastie v skalných štrbinách v blízkosti mora. Kvitne od júla do októbra.

¹⁵⁴ Vid' pozn. 29

¹⁵⁵ *Acinos*- etymologický pôvod tohto slova nie je známy. Mohlo by sa jednať o druh bazalky (*Ocimum pilosum* Willd.) alebo o dušovku roľnú (*Thymus acinos* L.).

¹⁵⁶ Glaucias bol grécky lekár Empirickej školy. Žil pravdepodobne v treťom alebo v druhom storočí pred našim letopočtom. Galén ho spomína ako jedného z prvých komentátorov Hippokratovho Corpusu (Galen, Comment. in Hippocr. De Humor., i. 24, vol. xvi). Taktiež napísal abecedne radený slovník komplikovaných slov vyskytujúcich sa v Hippokratovej zbierke. Nie je úplne isté, či sa jedná o osobu, ktorú Plínius viackrát cituje vo svojom diele. (H. N., xx. 99, xxi. 102, xxii. 47, xxiv. 91)

¹⁵⁷ Taro alebo kolokázia jedlá (*Colocasia antiquorum* Schott, *Colocasia esculenta* L. Schott.) je tropická trvalka s hľuznatým podzemkom, z pôdy alebo z vody vyčnievajú iba listy, ktoré sú veľké a vajcovité. Kvitne len zriedkavo krémovo bielymi kvetmi. Kolokázia sa pestuje predovšetkým v oblasti Guinejského zálivu, v Oceánii a v niektorých oblastiach južnej Číny kvôli jedlým hľuzám. Z jedného krička tejto rastliny sa dokáže urobiť až 10 kg hľúz. Tieto hľuzy sú ako naše zemiaky bohaté na škrob, ktorého obsahujú až 60%. V surovom stave sú však jedovaté a preto sa varia alebo pečú.

Avšak František Polívka vo svojej knihe *Užitkové a pamätihodné rastliny cizích zemí* nepokladá *Colocasia antiquorum* za synonymum pre kolokaziu jedlú. Píše: „Kolokasie pravá neboli egyptská (*Colocasia antiquorum* Schott., *Arum colocasia* L.) - jest tak velice podobná kolokasií jedlé, že mnozí botanikové považují obě za pouhé odrůdy téhož druhu. Pěstuje se v týchž zemích jako předcházející a to od nejdávnějších dob, jak souditi lze z toho, že už v sanskrtu se uvádí pod jménem kuhoo. Tímto jménem zovou ji dosud ve Vých. Indii, kdežto v Egyptě ji nazývají kulkas. Největší důležitost jako hospodářská plodina má dnešního dne pro Novou Quineu a pro ostrovy Fidžijské. Hlízovitě ztloustlého oddenku, který dorůstá značných rozměrův a dosahuje váhy až přes 3 kg, užívá se stejně jako hlíz kolokasie jedlé.“

¹⁵⁸ Šachor jedlý alebo aj zemné mandle (*Cyperus esculentus* L.) je rastlinka dorastajúca do výšky 40 – 60 cm. Svoje pomenovanie si zaslúžila kvôli svojim hľuzám, ktoré výrazne pripomínajú chuť mandlí a takisto sú jedlé.

¹⁵⁹ *chamaepitys*, yos, f. : gr. χαμαιπίτυς, βοσ „trpasličia borovica“ zahŕňa viacero druhov. V tomto prípade by sa malo jednať o zbehovček chijský trojený, nazývaný aj zbehovec ivka (*Ajuga chamaepitys* Schreb.). Vyskytuje sa v západnej, južnej a strednej Európe, západnom pobreží Čierneho mora a v severnej Afrike. Rastie na poliach, viniciach,

úhoroch a rumoviskách, najmä na pôdach bohatých na vápnik. Zbehovec sa kedysi veľmi využíval v ľudovom liečiteľstve, obzvlášť na dnu a reumu. Mladé výhonky sa sušili, rozomleli na prášok a miešali s ďalšími rastlinami.

¹⁶⁰ Starogrécka hmotnostná jednotka rovnajúca sa 4,366 gramom

¹⁶¹ Vid' pozn. 86

¹⁶² Starogrécka hmotnostná jednotka rovnajúca sa 4,366 gramom

¹⁶³ Pojem *Parthenium* označuje viacero druhov rastlín. V tomto prípade sa jedná o Rimbabu obyčajnú (*Chrysanthemum parthenium* L., *Tanacetum parthenium*) liečivú trvalku, dorastajúcu do výšky jedného metra. Pôvodne pochádza z juhovýchodnej Európy a juhozápadnej Ázie.

¹⁶⁴ Kalkulóza- prítomnosť kamienkov v orgánoch

¹⁶⁵ Vid' pozn. 11

¹⁶⁶ Vid' pozn. 132

¹⁶⁷ *Cyathus*: rímska jednotka objemu rovnajúca sa 0,046 litra

¹⁶⁸ *Trychnos* alebo *strychnos* označuje viacero druhov rastlín, zväčša jedovatých alebo omamných. V tomto prípade sa jedná o ľuľok čierny (*Solanum nigrum* L.), jedovatú rastlinu, kedysi využívanú v ľudovom liečiteľstve. Vyskytuje sa takmer v celej Európe, s výnimkou severských oblastí, v Afrike, v Ázii, v Severnej Amerike a v Austrálii. U nás sa vyskytuje v teplejších oblastiach. Je to jednoročná bylina dosahujúca výšku 30-50 cm. Plody sú bobule, najčastejšie fialovej farby. Bobule ľuľka obsahujú menšie množstvo toxického solaninu.

¹⁶⁹ *folliculus*- mechúrik, suchý pukavý plod z jedného plodolistu, ktorý sa otvára štrbinou na brušnej strane

¹⁷⁰ Tento pojem označuje takisto viacero druhov rastlín. Podľa opisu ide pravdepodobne o machovku čerešňovú (*Physalis alkekengi* L.). Pestuje sa takmer v celej Európe, v Strednej Ázii a v Severnej Amerike. Podľa tradície bola táto rastlina rozšírená po Európe

kočovnými Rómami, u nás sa vyskytovala už v 16. storočí. Je to vytrvalá bylina, 30–70 cm vysoká. Kvitne od júna do augusta, Plody sú bobule oranžovej až šarlátovo červenej farby.

¹⁷¹ Opísaná rastlina je s najväčšou istotou durman obyčajný (*Datura stramonium* L.). Je to jednoročný ker z čeľade ľuľkovité (*Solanaceae*) s rozkonárenou stonkou. Vyskytuje sa na rumoviskách, kompostoch, smetiskách, popri múroch i na poliach. Celá rastlina je silne jedovatá. V pazuchách konárov alebo na koncoch stoniek rastú veľké, biele alebo fialové rúrkovité kvety. Kvitne od júla do septembra. Plod je tobolka s čiernymi semenami.

¹⁷² Starogrécka hmotnostná jednotka rovnajúca sa 4,366 gramom

¹⁷³ Doslovný preklad- „ukazujúce sa, že sú pred nami/ že sú prítomné“

¹⁷⁴ Názov je odvodený od slova δορυ- oštep, kopija. Pupenec olivolistý (*Convolvulus oleifolius* L.) je ker s úzkymi striebřistými listkami, podobajúcimi sa na olivovník.

¹⁷⁵ gr. μανικός- ten kto blázni

¹⁷⁶ gr. έρυθρός- červený

¹⁷⁷ gr. νευράς- ktorý lieči šľachy

¹⁷⁸ gr. περισσόν- zázračný

¹⁷⁹ Tu sa jedná o Ashwagandhu (*Withania somnifera*), taktiež známu ako "Zimná čerešňa" a "Indický ženšen". Botanicky je príbuzná paradajke a goji sa podobá bobuľami, patrí do čeľade ľuľkovitých. Je to ker s malými žltozelenými kvetmi. Zrelé plody sú oranžovo-červené. Dorastá do výšky jedného metra. O čerstvom koreni tejto rastliny sa hovorí, že má pach podobný konskému potu a tak aj vznikol názov Ashwaganda, *ashwa* znamená kôň a *gandha* znamená v jazyku sanskrt vôňu alebo pach. Ashwaganda rastie iba v suchších oblastiach Indie a v niektorých častiach Nepálu, pretože potrebuje suché a teplé podnebie.

¹⁸⁰ gr. μώριον- ten kto hlúpne

¹⁸¹ Diocles z Karystos bol grécky lekár štvrtého storočia pred našim letopočtom. Pochádzal z ostrova Euboia a neskôr žil v Aténach. Aténčania ho nazývali novým Hippokratom. Žiadne z jeho diel sa nám nedochovalo. Zaoberal sa praktickou medicínou, hlavne

v oblasti výživy a tiež napísal prvú systematickú učebnicu anatómie zvierat. Podľa viacerých zdrojov bol prvý, kto použil pojem „anatómia“ na popísanie odboru.

¹⁸² Evenor bol aténsky doktor tretieho storočia pred našim letopočtom.

¹⁸³ Timaristos je zmieňovaný ako Plíniiov zdroj spomedzi lekárov.

¹⁸⁴ V tomto mieste sa Plínius zrejme pomýlil. Nejedná sa totiž o už spomínaný durman obyčajný. Jeho konzumácia namiesto zeleniny by nebola možná. Ide o ľuľok čierny (*Solanum nigrum* L.) alebo o ľuľok baklažánový (*Solanum melongena* L.). Je to viacročná teplomilná bylina z čeľade ľuľkovité (*Solanaceae*), dosahujúca výšku až 150 cm. Pochádza z Indie, kde sa pestuje kvôli výživným plodom. Kvety sa vyznačujú bielou alebo svetlo fialovou farbou. Plody sú bobule najrôznejších veľkostí, vajcovitého tvaru a rôznych farieb. Jeho plody sú v surovom a nezrelom stave jedovaté kvôli obsahu alkaloidu solaninu.

¹⁸⁵ Xenocrates z Aphrodisias bol grécky lekár z Kilíkie. Žil pravdepodobne v polovici prvého storočia. Napísal niekoľko lekárskeho prác. Galén ho obvinil z používania nechutných liekov, ako napríklad ľudský mozog, mäso, pečeň, moč atď.

¹⁸⁶ Jutovník olivovitý alebo aj zeleninový (*Corchorus olitorius* L.) je jednoročná teplomilná bylina z čeľade sliezovitých (*Malvaceae*). Dorastá do výšky 2 – 4 metre. Pestuje sa hlavne na Stredom východe, v Egypte a v Sudáne. Kvitne žltými kvetmi, plodom je valcovitá tobolka až 10cm dlhá. V potravinárstve sa používa podobne ako špenát.

¹⁸⁷ Vid' pozn. 41

¹⁸⁸ Alopécia- plešatosť

¹⁸⁹ Nikandros z Kolofónu bol grécky básnik, lekár a gramatik druhého storočia pred našim letopočtom. Je autorom viacerých diel, básnických aj prozaických, z ktorých sa nám dve zachovali úplne. Najdlhšie, *Theriaca*, je báseň písaná v hexametre o povahe jedovatých živočíchov a o zraneniach, ktoré spôsobujú. Druhá, *Alexipharmaca*, tiež napísaná v hexametre sa zaoberá jedmi a protijedmi.

¹⁹⁰ Požlt farbiarsky (*Carthamus tinctorius* L.) je jednoročná bylina vysoká 0,4 – 1,0 m. Kvety sú červenožlté, neskôr oranžové. Kvitnú od júla do septembra. Plod je biela, lesklá, 6 – 8 mm dlhá nažka. Pochádza pravdepodobne z iránskej oblasti. S súčasnosti sa pestuje ako kultúrna rastlina v teplejších krajinách, ako sú Španielsko, Portugalsko, južná Afrika a Ázia, India atď.

¹⁹¹ Požlt vlnatý (*Carthamus lanatus* L.), jednoročná bylina vysoká 10–60 cm. Vyskytuje sa od Portugalska cez celú južnú Európu až do Strednej Ázie. Severná hranica rozšírenia prechádza stredným Francúzskom a južným Slovenskom. V Českej republike je považovaný za neofyt, v minulosti bol zistený pri Brne – Tuřanoch. Kvety sú žlté a plodom je 4–hranná hnedá nažka

¹⁹² V zmienke o rastline chýba jej podrobnejší popis, a preto sa doposiaľ nepodarilo objasniť, o akú rastlinu sa jedná.

¹⁹³ Starogrécka hmotnostná jednotka rovnajúca sa 4,366 gramom

¹⁹⁴ Denár pôvodne vážil 4,55 gramy, neskôr 3,9 gramu a za vlády Neróna už len 3,4 gramu.

¹⁹⁵ *Obolus* : starogrécka jednotka váhy rovnajúca sa 0,726 gramu

¹⁹⁶ Chalkús je starogrécka bronzová minca. Váži 0,09 gramov.

¹⁹⁷ *Cyathus*: rímska jednotka objemu rovnajúca sa 0,046 litra

¹⁹⁸ *Acetabulum* je rímska jednotka objemu. Rovná sa približne 0.07 litra

¹⁹⁹ Hemina je rímska jednotka objemu. Rovná sa približne 0,3 litra.

²⁰⁰ Mina je starogrécka jednotka hmotnosti rovnajúca sa 0,4 kilogramu.

5 LIEČIVÉ RASTLINY VČERA A DNES

Liečivé rastliny sú našou súčasťou už od nepamäti. Ľudská civilizácia využívala rôzne druhy rastlín na základe pozorovania účinkov na organizmus, metódou pokus omyl, už päťtisíc rokov. Najstaršie záznamy o rastlinnom lekárstve pochádzajú z Číny, a to tisícky rokov pred našim letopočtom. Ďalšie početné zmienky pochádzajú z Egypta, tiež z Indie a od Aztékov, Inkov a Májov. Už starí Sumerovia, Babylončania i Asýrčania ich poznali celý rad. Egypťania zvečnili liečivé rastliny na kamenných tabuľkách a nástenných maľbách. Zo zachovaných egyptských papyrusov vieme, že bežne známe rastliny, ako cesnak či borievka, sa používali už približne 4000 rokov. Známy je Ebersov papyrus, z roku 1500 pred n. l. Sú v ňom popísané recepty s liečivými rastlinami. Liečivé rastliny boli pokladané za dar nadprirodzených bytostí. Vznikali rôzne kasty tých, ktorí mali hlbšie vedomosti o ich účinku a ktorí ich v kombinácii s magickými obradmi využívali terapeuticky.

Do Európy prenikla väčšina poznatkov z Ríma, kde pôsobili prevažne grécki lekári. Medzi prvé knihy, zachytávajúce použitie liečivých bylín a ich opisy patria *Historia Naturalis* napísaná Plíniom Starším a *De Materia Medica*, ktorú napísal Plíniov súčasník, grécky lekár Dioscurides. Popísal v nej asi 600 liečivých „stromov“. Väčšina účinkov, ktoré sú tu popísané, sú známe aj dnes. Dvorný lekár cisára Marka Aurélia Galenus mal tiež významný vplyv na vývoj fytoterapie, položil základy klasifikácie predpisovania bylinných medikamentov. Medzi ďalších významných lekárov patrili Asklepios a Hippokrates.

V rannom stredoveku, okolo roku 795 n. l., bol najväčšou autoritou edikt cisára Karola Veľkého *Capitulare de Villis*, ktorý uvádza záväzné doporučenie, čo pestovať v kláštorných záhradách typu *Hortus Simplicium*. V latinčine je tu uvedených 71 rastlín a 15 druhov ovocných stromov užitočných na rozvoj zdravej civilizácie. Od piateho storočia mal každý kláštor svoj *hortulus*, kde sa pestovalo najmenej 16 druhov bylín považovaných za liečivé. Boli to napríklad ľalia, ruta, vratič, saturejka, šalvia, ruža, fenikel, mäta a iné. Rozširovanie poznatkov o liečivých rastlinách výrazne urýchlil objav kníhtlače. V tomto období sa začali vydávať herbáre. Medzi najznámejšie patrí Brunfelsov

herbár z roku 1500. V roku 1635 vytvoril Ľudovít XIII v Paríži slávnu Jardin royal des Plantes médicinales – Kráľovskú záhradu liečivých rastlín, kde sa pestovalo viac ako 2300 druhov rastlín.⁷⁸

Najstarší český herbár je dielom litomyšlského lekára Jána Černého. Jeho *Knieha lékařská, kteráž slove Herbář aneb Zelinář* z roku 1517 sa zaoberá približne 380 bylinami.⁷⁹ Druhý veľký herbár vydal Adam Zálužanský zo Zálužian. Neskôr sa stalo základnou publikáciou vydanie herbára talianskeho lekára a botanika Pietra Andrea Mattioliho z roku 1544, ktorý preložil do češtiny a následne upravil Tadeáš Hájek z Hájku. Bol vydaný v roku 1562 pod názvom *Herbář, jinak bylinář velmi užitečný a figurami pieknými a zřetelnými podle pravého a živého zrostu bylin zdobený i také mnohými zkušenými lékařstvími rozhojněný* a zhŕňa vedomosti o liečivých rastlinách od Dioscurida a Plínia.⁸⁰ Staré herbáre majú historickú cenu, zhromažďujú poznatky starovekých a stredovekých vedcov a podchyťávajú skúsenosti Ľudového liečiteľstva.

V 18. storočí vzniká pomenovanie rastlín, ako ho poznáme dodnes, kde latinský názov označuje rod a druh rastliny. Tento systém pomenovania, nazývaný binomická nomenklatúra, zaviedol Carl Linné. Bol to švédsky prírodovedec, lekár, entomológ, botanik a zakladateľ taxonómie. Na prelome 18. a 19. storočia sa začala formovať osobitná vedná disciplína, farmakognózia, ktorá sa zaoberá náukou o liečivách prírodného pôvodu. Technický a vedecký pokrok na začiatku 20. storočia výrazne ovplyvnil úlohu a metódy farmakognózie. Zavádzanie nových metód umožnilo dôkladné štúdium účinných zložiek drog a liečiv biologického pôvodu. V súčasnosti sa neustále hľadajú a skúmajú rastliny, ktorých účinky neboli doposiaľ prebádané.

⁷⁸ KELLER-DIDIER, C. *Les Plantes Médicinales*. 2004. s. 58

⁷⁹ JANČA, Jiří a Josef Antonín ZENTRICH. *Herbář léčivých rostlin*. 1. vyd. Praha: Eminent, 1994. s. 21

⁸⁰ Tamtiež, s. 21

5.1 Bylinky

LXXIII

Ruža galská (*Rosa gallica* L.)

Verilo sa, že ruža bola pôvodne čisto biela. Grécki básnici tvrdia, že krv Eróta alebo Afrodity, ktorá vraj vytekla po zranení na nohe, dopadla na lístky ruží, a tie takto získali červenú farbu a svoju nebeskú vôňu.⁸¹

Tento druh ruže sa pestoval kvôli vonnému oleju a kvôli liečivým účinkom od 13. do 18. storočia v kláštoroch. Zbierajú sa z nej korunné lupienky. Obsahujú trieslovinu, flavonoidy, antokyany a stopové množstvo silice. Korunné lupienky sa trhajú v júni až septembri, pred úplným rozkvitnutím kvetov, za sucha. Sušia sa čo najrýchlejšie v tenkých vrstvách na tienistých miestach. Dobre usušené kvetné lupienky majú medovitú vôňu. Z týchto lupienkov sa vyrába zápar z 1 lyžice drogy na šálku, ktorý pôsobí proti hnačke.⁸² Lupienky pomáhajú pri prechladnutí, akútnej nádche, zápale nosohltanu, znižujú horúčku, miernia bolesť hlavy a sú vhodné ako antidepresívum. Stretáme sa s nimi ako s okrasnou zložkou čajovín, no najčastejšie sa používajú externe, na vymývanie rán, na spáleniny, ako kloktadlá, do kúpeľov, pri rôznych kožných chorobách a vo forme očných kvapiek pri zápale očí.

Silica sa získava z korunných lupienkov buď destiláciou s vodnou parou, alebo extrakciou čerstvých lupienkov s organickými rozpúšťadlami.⁸³ Má mnohostranné použitie najmä v kozmetike a iných priemyselných odvetviach. Vo farmaceutickom priemysle sa uplatňuje len obmedzene ako aromatum niektorých prípravkov, predovšetkým masť. V stredoveku sa hovorilo, že ruža je vôňou bohov a považovali ju za afrodisiakum. Historici tvrdia, že Rimania používali veľké množstvo ruží, ktorými pokrývali sály pred

⁸¹ RÄTSCH, Christian. *Léčivé rostliny antiky*. Vyd. 1. Praha: Volvox Globator, 2001. s. 242

⁸² KRESÁNEK, Jaroslav. *Atlas liečivých rastlín a lesných plodov*. 3. vyd. Martin: Osveta, 1988. s. 259

⁸³ Tamtiež, s. 259

slávnosťami, cesty a posteľe až do metrovej výšky.⁸⁴ Ružový olej sa používa ako afrodiziakálna vonná látka.

Lupienky ruží sú obľúbeným korením balkánskej kuchyne a Orientu. V homeopatii sa z čerstvých korunných lupienkov ruží pripravuje esencia alebo roztierateľný prípravok, ktorý sa používa pri niektorých katarálnych ochoreniach.

Plody ruže, čiže šípky, obsahujú okrem červeného farbiva veľké množstvo vitamínu C a vitamínov A, B1, B2, K a P, minerálne látky, ovocné kyseliny, cukor, flavonoidy, triesla a éterický olej.⁸⁵

LXXIV

Ľalia biela (*Lilium candidum* L.)

Podľa mytologického príbehu, keď sa Herkules krmil ako nemluvňa z božských prs Héry, okamžite sa prejavili jeho nadľudské sily. Šal totiž tak silno, že sa časť božského materského mlieka vyliala do vesmíru a tak vznikla Mliečna dráha. Jena kvapka mlieka však dopadla na zem. Tam, kde ju orosila, vypučala prvá ľalia. Keď tento čisto bielo kvitnúci kvet zazrela Afrodita, začala závidieť a z hnevu nechala uprostred bieleho kalicha vyrásť enormne obscénnu bliznu, „oslí penis“. Rastlina ochrankyne manželstva sa tak stala symbolom cudzoložnice. V stredoveku sa ľalia znovu stala symbolom cudnosti a nepoškvrneného počatia. Odtiaľ pochádza jej názov mariánska ľalia.⁸⁶

Kvety ľalie obsahujú aromatické látky a éterický olej. Vôňa tejto rastliny má na väčšinu ľudí erotizujúci účinok. V ľudovom liečiteľstve je ľalia používaná na liečenie „ženských chorôb“. Cibulka obsahuje sliz. Cibulky majú diuretický účinok a upravujú menštruačný cyklus. Pôsobia aj protizápalovo, napríklad proti bronchitíde. Externe sa prikladajú čerstvé na zápal nechtového lôžka. Čerstvá cibulka povarená vo víne, rozotrená a na tri dni priložená na kurie oko, pôsobí až zázračne hojivo.⁸⁷ Ak povaríme cibulky vo víne a následne vypijeme odvar, vyčistíme si krv.

⁸⁴ RÄTSCHE, Christian. *Léčivé rostliny antiky*. 2001. s. 242

⁸⁵ Tamtiež, s. 242

⁸⁶ Tamtiež, s. 167

⁸⁷ JANČA, Jiří a Josef Antonín ZENTRICH. *Herbář léčivých rostlin*. 1. vyd. Praha: Eminent, 1998. s. 150

Kvety ľalie a cibuľa sa varia v mlieku alebo vo vode a nanáša sa ako tíšiaci prípravok na nádory, vrede, zápaly a popáleniny. Čerstvé kvety naložené v alkohole liečia pomliaždeniny a popáleniny. Kvety sa ďalej používajú na akné, na zápaly kože, na niektoré formy šedého zákalu a ako výplach zapálených očí.⁸⁸ Ľaliový olej, z kvetov macerovaných v olivovom oleji, pomáha na spáleniny a na bolesti uší.⁸⁹

LXXV

Narcis (*Narcissus* L.)

Podľa gréckej mytológie bol Narkissos mladý a veľmi krásny chlapec. Po jeho láske túžili mnohé ženy a nymfy, no on o žiadnu z nich nestál. Potom sa do neho zamilovala nymfa Echó. Narkissos však o jej lásku nestál a čas trávil pozorovaním svojho odrazu na vodnej hladine. Za to ho bohovia potrestali tým, že sa zamiloval do svojho odrazu vo vode a nemohol sa od neho odtrhnúť. Nakláňal sa nad hladinou, až spadol do vody a utopil sa. Jeho telo sa nikdy nenašlo, vraj sa premenilo na žltý narcis.

V súčasnosti sa narcis používa liečebne len veľmi málo. Má priaznivé účinky na popáleniny, bolesti kĺbov, natiahnuté svaly a na rany. Všeobecne tradične sa z jeho uvarených hl'úz pripravuje odvar na zvracanie. Narcis spôsobuje sebadeštrukciu nádorových buniek. Má vplyv na zelený zákal a je vynikajúci na ošetrovanie okolia očí. V kozmetike pomáha rozjasňovať tmavé miesta pod očami a znižovať výraznosť vačkov.

LXXVI

Fialka voňavá (*Viola odorata* L.)

Tento druh fialky patrí u nás k najstarším liečivým rastlinám. Zbiera sa a používa celá rastlina. Obsahuje množstvo saponínov, stopy silice s metylesterom kyseliny salicylovej a ketonické látky irón a jonón, ktoré sú nositeľmi vône. Fialka pomáha pri uľavovaní pri kašli, pri riedení hlienu pri čiernom kašli, pri bronchiálnych kataraktoch a silnom zahlienení dýchacích ciest. Je močopudná. Kedysi bol veľmi obľúbený sirup z fialkových kvetov bez kalicha. Vyrábali sa aj zápar koreňa, ktorý sa začal uplatňovať pri výrobe priemyselných liečiv. Z fialky sa pripravuje tinktúra, či už ako výluh v čistom liehu

⁸⁸ Tamtiež, s. 150

⁸⁹ RÄTSCH, Christian. *Léčivé rostliny antiky*. 2001. s. 168

na vnútorné použitie, alebo v denaturovanom liehu na vonkajšie použitie. Táto tinktúra by mala urýchľovať rekonvalescenciu po mozgových prípadoch.⁹⁰ Vo forme obkladov sa používa na zle sa hojace rany. V homeopatii sa pripravuje esencia na bolesti uší, očné ochorenia, čierny kašeľ a reumatizmus.⁹¹ Používa sa pri výrobe parfumov.⁹² Na upokojenie pokožky a pri úpale je vhodný fialkový olej, ktorý veľmi príjemne vonia.⁹³

Fiala letná (*Matthiola incana L.*)

Pomáha pri liečení ochorení dýchacích ciest, ako je chrípka a kašeľ. Zlepšuje dych v ústach a znižuje únavu. Používa sa pri problémoch s akné, astmou, bronchitídou, pri prechladnutiach, ekzémoch, horúčke, bolesti hlavy a hrdla, mumpse, lupienke, infekcii močových ciest, kŕčovných žilách a čiernom kašli. Tiež zmiernuje úzkosť, nespavosť a znižuje vysoký krvný tlak.

LXXVII

Helichrysum sanguineum L.

Je o ňom len veľmi málo informácií. Obsahuje flavonoidy, má antimikrobiálne účinky a je to antioxidant.

LXXVIII

Kopytník európsky (*Asarum europaeum*)

Zbiera sa koreň alebo listy. Rastlina obsahuje silicu, pryskyricu, triesloviny, sliz, organické kyseliny, minerálne soli a neznáme, antibioticky pôsobiace látky. Zatiaľ nie je známe, ktorá z obsahových látok sa podieľa na miernom cytostatickom⁹⁴ účinku rastliny, kvôli ktorému sa používa ako kancerostatikum⁹⁵. Užíva sa pri suchom, dráždivom kataru horných dýchacích ciest. Vo forme tinktúry prehľbuje prácu srdcového svalu a tíši bolesti

⁹⁰ JANČA, Jiří a Josef Antonín ZENTRICH. *Herbář léčivých rostlin*. 1. vyd. Praha: Eminent, 1995. s. 26

⁹¹ HRUŠKA, Blahoslav. *Jak se léčit rostlinami: herbář 145 léčivých rostlin s předpisy lidového léčení*. Praha: Ottovo nakladatelství, 2011. s. 383

⁹² KRESÁNEK, Jaroslav. *Atlas léčivých rostlin a lesných plodov*. 1988. s. 102

⁹³ JANČA, Jiří a Josef Antonín ZENTRICH. *Herbář léčivých rostlin*. 1995. s. 27

⁹⁴ Zastavujúci rast a delenie buniek, hlavne nádorových

⁹⁵ Prostriedok spomaľujúci rozvoj nádorového bujnenia

pri migrénach, ischialgii⁹⁶ a pri lumbagu^{97, 98}. Dodnes sa používa na vyvolanie zvracania a kýchania.⁹⁹

Z listov kopytníka sa pripravuje kúpeľ ako pomocná liečba pri psoriáze a ekzémoch. Z kopytníka sa pripravuje esencia riedená liehom. Aplikuje sa pri poruchách centrálného nervového systému, pri podráždenosti, hnačkách z nervozity, kolikách a pod. Pripravuje sa z neho zmes, spolu s inými bylinkami, proti zápche, vodnatieľke a astme.¹⁰⁰

LXXIX

Kozlík keltský/ Valeriána (*Valeriana celtica* L.),

Jeho korene obsahujú veľké množstvo valeriánovej silice, ktorá sa využíva na bylinkové kúpele, do masťí, mydiel a na korenenie vín. Kedysi bol kozlík zbieraný vo veľkom hlavne na export do Ázie a na využitie do parfumov.

LXXX

Valeriana phu L.

Je známa ako *Radix valerianae majoris*. Vôňou aj chuťou sa podobá na valeriánu lekársku (*Valeriana officinalis* L.), no jej účinky nie sú tak silné.

LXXXI

Šafran siaty (*Crocus sativus* L.)

Šafran je známy z mytológie. Bol to pôvodne mladík *Crocus*, ktorý sa hral s Merkurom. Ten ho nechtiac trafil diskom a mladík zomrel. Na mieste, kde mu vytekla krv, vyrástol šafran.¹⁰¹

⁹⁶ Bolesti v oblasti sedacieho nervu, ischias

⁹⁷ Náhle, prudké bolesti v krížoch

⁹⁸ JANČA, Jiří a Josef Antonín ZENTRICH. *Herbář léčivých rostlin*. 1995. s. 242

⁹⁹ HRUŠKA, Blahoslav. *Jak se léčit rostlinami: herbář 145 léčivých rostlin s předpisy lidového léčení*. 2011. s. 153

¹⁰⁰ JANČA, Jiří a Josef Antonín ZENTRICH. *Herbář léčivých rostlin*. 1995. s. 243

¹⁰¹ RÄTSCH, Christian. *Léčivé rostliny antiky*. 2001. s. 253

Ďalej sa hovorilo, že vykvitne všade tam, kde sa Juno a Jupiter oddávali telesnej láske a svojimi výparmi rozkoše zvlhčovali zem, a tam ju oplodnili. Z toho dôvodu sa v antike posýpali svadobné postele šafranovými kvetmi.¹⁰²

Šafran obsahuje 8 – 13% oleja, éterický olej, pikrokrocín a kryštalické žlté farbivá. Podporuje trávenie bielkovín, pretože stimuluje tvorbu enzymatických šťiav. Šafranové blizny sa najviac hodia ako korenie, ako prísada k ópiu a medicínskym vínam. Využíva sa tiež ako farbivo a aromatizujúca prísada vína. V minulosti sa používal hlavne pre svoje afrodisiakálne účinky.¹⁰³

LXXXIII

Kosatec nemecký (*Iris germanica* L.)

Z troj až štvoročných rastlín sa zbierajú podzemky. Obsahuje silicu, škroby sliz, iridin, cukry, olej, triesloviny a pod.¹⁰⁴ Podzemky sa sušia v tenkých vrstvách a strácajú nepríjemný pach a získavajú fialkovú vôňu, vďaka čomu sa im hovorí aj „fialkový koreň“.¹⁰⁵ Kosatec má expektoračné účinky, sliz chráni zapálené sliznice a preto sa používa pri kataroch horných dýchacích ciest a chorobách žlčníka. Má mierne močopudné, žlčopudné a preháňacie účinky.¹⁰⁶ Svoje využitie našiel aj v kozmetike, voňavkárstve a potravinárstve.¹⁰⁷

Čerstvý podzemok sa používa v homeopatii pri celkovej slabosti, nevoľnostiach, migrénach a pri problémoch s pankeasom. Na vonkajšie použitie sa vyrába tinktúra. Prikladá sa na opuchnutia, zapálené miesta, pásový opar a pod.¹⁰⁸

LXXXIV

Hrdobarka poliova (*Teucrium polium* L.)

¹⁰² Tamtiež, s. 253

¹⁰³ Tamtiež, s. 254

¹⁰⁴ JANČA, Jiří a Josef Antonín ZENTRICH. *Herbář léčivých rostlin*. 1995. s. 248

¹⁰⁵ KRESÁNEK, Jaroslav. *Atlas léčivých rostlin a lesných plodov*. 1988. s. 142

¹⁰⁶ JANČA, Jiří a Josef Antonín ZENTRICH. *Herbář léčivých rostlin*. 1995. s. 248

¹⁰⁷ KRESÁNEK, Jaroslav. *Atlas léčivých rostlin a lesných plodov*. 1988. s. 143

¹⁰⁸ JANČA, Jiří a Josef Antonín ZENTRICH. *Herbář léčivých rostlin*. 1995. s. 251

Kvapalný extrakt z tejto rastliny sa používa na liečenie plesňových ochorení a abscesov. Listy sa používajú v kulinárstve.

LXXXV

Skalnica (*Sempervivum arboreum* L.)

Využíva sa len ako izbová kvetina.

LXXXVI

Medovka lekárska (*Melissa officinalis* L.)

Je to veľmi stará liečivá rastlina. Slúžila tiež ako korenina a prísada do likérov. Preslávila sa hlavne v tzv. karmelitánskom liehu. S výrobou tohto liehu začali parížski karmelitáni v roku 1611 a v minulých storočiach bol tento lieh považovaný za univerzálny liek.¹⁰⁹

Zbiera sa z nej vňať a listy. Obsahuje hlavne silicu, potom geraniol, citronelol, triesloviny, horčiny, sliz a pod. Medovka pôsobí sedatívne na nervovú sústavu a na vegetatívny systém. Má vynikajúce účinky pri žalúdočnej a črevnej neuróze, pri búšení srdca, arytmiách, nervovej vyčerpanosti, nespavosti, miernej úzkosti a pri ľahkých depresívnych náladách.¹¹⁰ Vhodná je tiež pri bolestivých menštruáciach.¹¹¹ V homeopatii sa používa tinktúra z čerstvých listov medovky proti nadúvaniu, pri nespavosti a pri ochoreniach močových ciest.¹¹² Z medovky sa vyrába aj víno, ktoré má posilňujúci účinok na srdce a mozog.

LXXXVII

Komonica lekárska (*Melilotus officinalis* L.)

Zbiera sa kvitnúca vňať v júli až auguste. Komonica obsahuje glykozid, kumarín, purínové deriváty, triesloviny, flavonoidy a sliz. Rastlina sa využíva hlavne vďaka svojej

¹⁰⁹ KRESÁNEK, Jaroslav. *Atlas liečivých rastlín a lesných plodov*. 1988. s. 185

¹¹⁰ JANČA, Jiří a Josef Antonín ZENTRICH. *Herbář léčivých rostlin*. 1995. s. 110

¹¹¹ HRUŠKA, Blahoslav. *Jak se léčit rostlinami: herbář 145 léčivých rostlin s předpisy lidového léčení*. 2011. s. 227

¹¹² JANČA, Jiří a Josef Antonín ZENTRICH. *Herbář léčivých rostlin*. 1995. s. 110

schopnosti v boji proti trombózam, ďalej má protizápalové a expektoračné účinky. V homeopatii sa používa tinktúra na kŕčové žily, bercové vredy, na prekrvenie mozgu a zlepšenie cievneho obehu. Pri reumatických bolestiach sa z nej pripravuje masť.¹¹³

LXXXVIII

Ďatelina lúčna (*Trifolium pratense*)

Zbierajú sa červené a biele kvetné hlavičky ďateliny. Rastlina obsahuje triesloviny, glukozidy, flavonoidy, pryskyricu, farbivá, silice a pod. Používa sa hlavne pri hnačkách, bronchitídach, reumatizme, pri opuchnutých lymfatických uzlinách a pri cukrovke. Zvonku sa aplikuje ako kožné dezinficiens a do kúpeľov.¹¹⁴

LXXXIX

Saturejka (*Satureia thymbra* L.)

Zbiera sa kvitnúca nadzemná časť. Obsahuje hlavne silicu, karvakrol, cymol, tujón, triesloviny, sliz a minerálne soli. Saturejka má dobrý vplyv na krvný tlak, tlmí tachykardiu, podporuje trávenie, pôsobí proti hnačkám a nafukovaniu.¹¹⁵ Zvonku sa používa na liečenie rán. Saturejkový čaj tlmí pocit smädu u diabetikov. Využíva sa aj v kuchyni. Vďaka svojej ostrej chuti slúži ako náhrada za čierne korenie.¹¹⁶

XC

Ľaliovka (*Hemerocallis flava* L.)

Má využitie v kuchyni, či už surová, dusená alebo varená. Používajú sa z nej púčiky alebo kvety. Ľaliovka má upokojujúce účinky. Šťava z jej koreňov je účinným protijedom v prípade otravy arzénom. Čaj z uvarených koreňov sa používa ako diuretikum.

XCI

¹¹³ HRUŠKA, Blahoslav. *Jak se léčit rostlinami: herbář 145 léčivých rostlin s předpisy lidového léčení*. 2011. s. 142

¹¹⁴ KRESÁNEK, Jaroslav. *Atlas léčivých rostlin a lesných plodov*. 1988. s. 97

¹¹⁵ JANČA, Jiří a Josef Antonín ZENTRICH. *Herbář léčivých rostlin*. 1. vyd. Praha: Eminent, 1996. s. 192

¹¹⁶ KRESÁNEK, Jaroslav. *Atlas léčivých rostlin a lesných plodov*. 1988. s. 261

Thymus incanus

Nenašla som žiadne informácie o tejto rastline.

Helenium autumnale L.

Používajú sa z neho kvetné hlavičky pred ich rozkvitnutím. Usušené a rozdrvené na prach sa využívajú na liečbu prechladnutia a bolesti hlavy. Vo forme čaju liečia črevné parazity. Listy majú laxatívny účinok. Bylinka obsahuje helenalín, ktorý má významné protirakovinové účinky.

XCII

Santolína (*Santolina chamaecyparissus* L.)

Používa sa pri liečbe reumy bolesti kĺbov. Z jej kvetov sa pripravuje čaj s posilňujúcimi účinkami. Aróma z jej usušených listov odpudzuje mole zo šatníka. Čerstvá rastlina sa používa vo vodnom kúpeli, kde uvoľňuje silice. Santolíne sa hovorí aj "živé karí" vďaka jej širokému využitiu v kuchyni.

Božie drievko (*Artemisia abrotanum* L.)

Z paliny sa zbiera väčšinou vňať s kvetmi. Obsahuje najmä silicu s aromatizujúcimi zložkami, horčinu, glykozid, triesloviny a alkaloidy. Používa sa pri poruchách trávenia, nechutenstve, chudokrvnosti, má močopudné a potopudné účinky. Zvonku slúž na prípravu kúpeľov na omrzliny alebo na obklady na rany. Využíva sa tiež ako korenina v kuchyni, ale aj ako prostriedok proti moliam.¹¹⁷

XCIII

Rumanček kamilkový (*Matricaria chamomilla* L.)

Predmetom zberu sú kvety práve sa rozvíjajúce. Celá rastlina obsahuje éterický olej s veľmi zložitou molekulou, ktorý má modrú farbu.¹¹⁸ Potom flavonoidy a kumariny, ktoré majú protizápalový účinok, cholin, sliz a pod.¹¹⁹ Rumanček má veľmi široké a všestranné

¹¹⁷ Tamtiež, s. 212

¹¹⁸ RÄTSCHE, Christian. *Léčivé rostliny antiky*. 2001. s. 126

¹¹⁹ JANČA, Jiří a Josef Antonín ZENTRICH. *Herbář léčivých rostlin*. 1995. s. 40

použitie. Má sedatívny účinok na psychiku, antimikrobiálny a protibolestivý účinok.¹²⁰ Lieči žalúdočné a črevné choroby, popáleniny a robia sa ním výplachy očí pri zápaloch. Je vhodný pri zápaloch nosohltanu, hnisaniu dutín a pri kataroch. Môže sa používať aj ako klystír.¹²¹ Tiež pôsobí proti nadúvaniu a kŕčom. Nálev z rumančeka sa používa na vyplachovanie ústnej dutiny po vytrhnutí zuba a pri ľahších zápaloch v ústach.¹²² Vďaka svojmu využitiu je často používaný vo farmaceutickom priemysle.

XCIV

Veternica vencová (*Anemone coronaria* L.)

Nenašla som žiadne informácie o tejto rastline.

XCV

Túžobník brestový (*Spiraea filipendula* L.)

Z túžobníka sa používajú celé súkvetia. Obsahuje silicu, spireín, kyselinu salicylovú, triesloviny a pod. Kvety túžobníka sa používajú ako pomocný prostriedok proti horúčke a pri liečení chrípky a reumatizmu. Má potopudné a močopudné účinky, pomáha pri obličkových bolestiach a pri poruche metabolizmu močoviny. Mierni kŕče a bolesti pri obličkových a žľezových kameňoch. Využíva sa aj vo farmaceutickom priemysle.¹²³

XCVI

Slamiha východná (*Helichrysum orientale* L.)

Zbierajú sa z nej kvety. Slamiha sa používa pri ochoreniach pečene a žľezka. Taktiež pri chronickej bronchitíde, astme, čiernom kašli, popáleninách, reumatizme, bolestiach hlavy, migrénach, alergiách a pri lupienke. Slamiha obsahuje látky, ktoré napomáhajú v boji proti baktériám, zápalom, zvyšujú produkciu tráviacich štiav a tiež schopnosť pečene spracúvať škodlivé toxíny.

¹²⁰ Tamtiež, s. 40

¹²¹ RÄTSCHE, Christian. *Léčivé rostliny antiky*. 2001. s. 126

¹²² HRUŠKA, Blahoslav. *Jak se léčit rostlinami: herbář 145 léčivých rostlin s předpisy lidového léčení*. 2011. s. 86

¹²³ KRESÁNEK, Jaroslav. *Atlas léčivých rostlin a lesných plodov*. 1988. s. 289

XCVII

Hyacint východný (*Hyacinthus orientalis L.*)

Olej získaný z kvetov hyacinta sa používa v parfumovom priemysle. Táto rastlina má močopudné účinky.

XCVIII

Kukučka vencová (*Lychnis coronaria L. Desr.*)

V minulosti sa z listov kukučky vyrábali knôty do lampášov. Dnes sa využíva v homeopatii extrakt z jej semien na liečbu paralýzy. Je zdrojom khellinu, ktorý má pozitívne účinky pri astme. Kukučka má upokojujúce účinky a používa sa na liečbu obličkových kameňov. Pri nadmernom užívaní má toxické účinky.

XCIX

Zimozeleň menšia (*Vinca minor L.*)

Zbiera sa z nej vňať v čase kvitnutia. Obsahuje alkaloidy, saponíny, triesloviny, flavonoidy, farbivá a pod. Prípravky zo zimozelene sa uplatňujú pri liečbe leukémie, niektorých chorôb rakovinového pôvodu, hypertónii, tachykardii a pri neurózach. Pomáha znižovať hladinu cukru. Všetky časti rastliny sú inak jedovaté.¹²⁴

C

Listnatec bodlinatý (*Ruscus aculeatus L.*)

Používa sa koreň listnatca. Obsahuje saponín, glykozidy a pod. Má laxatívne, močopudné a potopudné účinky. V minulosti sa používal pri liečbe žltacky, dny a obličkových a močových kameňoch.

Výskumom sa zistilo, že extrakt z listnatca spôsobuje zmršťovanie ciev a má protizápalový účinok. Vďaka tomuto objavu sa stala táto rastlina veľmi používanou v európskej medicíne. Používa sa na liečbu žilových obehových chorôb, hemoroidov, zápalov, zápalov žíl, omrzlín a kŕčových žíl,

¹²⁴ Tamtiež, s. 308

CI

Motar prímorský (*Crithmum maritimum L.*)

Motar prečisťuje a zlepšuje chuť do jedla. Obsahuje veľké množstvo vitamínu C a minerálnych látok. Odporúča sa pri problémoch s obličkami, močovým mechúrom a prisudzovali sa mu povzbudzujúce účinky. Zlepšuje trávenie a podporuje chudnutie. Má močopudné účinky a pôsobí proti nadúvaniu a pri problémoch s obličkami. Používa sa do šalátov. Olej z motaru má využitie v parfumérii.

CII

Taro/ kolokázia jedlá (*Colocasia antiquorum Schott*)

Listy kolokázie obsahujú veľké množstvo vitamínov a minerálnych látok. Hlavne thiamin, riboflavin, pyridoxin, kyselinu askorbovou, fosfor, draslík, meď, mangán a pod. No najznámejšia a najviac používaná časť tejto rastliny sú hl'uzy. Sú významnou súčasťou tradičného jedálnička v krajinách ako Ázia a Afrika. Používajú sa varené, pečené, smažené, melú sa na múku, vyrába sa z nich škrob, ktorý má dobré dietetické vlastnosti.

CIII

Šachor jedlý/ zemné mandle (*Cypereus esculentus L.*)

Tvorí súčasť gastronómie. Jeho ďalšie využitie som nezistila.

Zbehovček chijský trojený/ zbehovec ivka (*Ajuga chamaepitys Schreb.*)

Listy majú močopudný účinok a vyvolávajú menštruáciu. Zbehovček pôsobí hlavne na močový systém a maternicu. V minulosti sa používal pri liečbe reumatizmu, vodnatelnosti a žltacke.

CIV

Rimbaba obyčajná (*Chrysanthemum parthenium L., Tanacetum parthenium*)

Zbiera sa kvitnúca vňať, na začiatku kvitnutia. Droga obsahuje vonné silice s pinenom a bornylacetátom, deriváty acetylénu, horčinu, sliz a ďalšie látky.¹²⁵ Pôsobí proti horúčke, rozširuje cievy, znižuje bolesť, podporuje žalúdočnú aktivitu, pôsobí protireumaticky, proti migrénom, používa sa pri menštruačných bolestiach alebo v šestonedelí. Slúži proti krčom, ako dezinfekčný a upokojujúci prostriedok a proti črevným parazitom. Odvarom sa vyplachujú rany a dáva sa na krvné podliatiny.¹²⁶ Používa sa vo forme tinktúry alebo nálevu. Čerstvé listy sa aplikujú pri zápale stredného ucha či pri silných migrénach.

CV

Ľuľok čierny (*Solanum nigrum* L.)

Hlavne vo vňati sa nachádza alkaloid solanin a stopy alkaloidu tropeinu. V dozretých plodoch je toxického solaninu málo. Ďalej obsahuje hlavne triesloviny. V minulosti sa používala vňať ako ukludňujúci a protikŕčový liek. Roztlačené listy ľuľka sa prikladali na hnisajúce rany. V súčasnosti je súčasťou liečiv, pretože má ochranné účinky na pečeň, hlavne pri toxickom poškodení pečeňových buniek dôsledkom užívania liečiv a chemikálií.

Machovka čerešňová (*Physalis alkekengi* L.)

Zbierajú sa z nej zrelé bobule a následne sa sušia. Obsahujú karotenoidy, horčiny, trieslovinu, sacharidy, vitamín C, minerálne tátky a pod.¹²⁷ Je to antireumatikum, má močopudné vlastnosti a zlepšuje látkovú výmenu. Odstraňuje z tela soli, kyselinu močovú a iné odpadové látky. Používa sa často pri obličkovej nedostatočnosti a pri dne. Šťava z čerstvých bobulí má pozoruhodné účinky proti svrbeniu.¹²⁸

Využíva sa aj celá nadzemná časť rastliny ako kúpeľ nôh alebo rúk pri všetkých formách reumatizmu. Táto kúra sa kombinuje s podávaním protireumatických čajov.¹²⁹

¹²⁵ Tamtiež, s. 253

¹²⁶ Tamtiež, s. 253

¹²⁷ JANČA, Jiří a Josef Antonín ZENTRICH. *Herbár léčivých rostlin*. 1. vyd. Praha: Eminent, 1997. s. 145

¹²⁸ Tamtiež, s. 146

¹²⁹ Tamtiež, s. 146

Durman obyčajný (*Datura stramonium* L.)

Predmetom zberu sú listy a semená. Obsahuje vysoko toxické alkaloidy tropanovej rady, t. j. L-hyoscyamin, atropín a predovšetkým skopolamín. Potom triesloviny, silice a dusičnan draselný.¹³⁰ Už len malé množstvo skopolaminu môže spôsobiť psychickú tuposť či spánok, alebo naopak značnú pohotovosť. Používa sa pri kinetózach, morskej chorobe a nevoľnosti pri cestovaní. Taktiež je súčasťou tzv. protiasthmatických cigariet a tíši reumatické bolesti.¹³¹

Pupenec olivolistý (*Convolvulus oleifolius* L.)

Nenašla som informácie o liečivých účinkoch.

Ashwagandha (*Withania somnifera*)

Pre terapeutické využitie sa používajú hľuzy Ashwaganda, ktoré sa vysušia a spracujú na prášok. Tieto korene obsahujú steroidné látky s veľkým "protistresovým" a imunostimulačným účinkom, alkaloidy, nenasýtené mastné kyseliny, aminokyseliny a pod. Táto rastlina zvyšuje toleranciu voči stresu, zlepšuje duševnú výkonnosť, posilňuje srdcovú činnosť, zlepšuje pamäť a schopnosť učenia sa a sexuálnu potenciú mužov aj žien. Pri pravidelnom užívaní dochádza k zvýšeniu počtu červených krviniek v krvi, vďaka čomu sa zvyšuje rýchlosť metabolizmu.

Ľuľok baklažánový (*Solanum melongena* L.)

Ľuľok baklažánový, ľudovo nazývaný baklažán, obsahuje veľké množstvo prospešených látok. Sú to vitamíny skupiny B, karotén, veľa draslíka, železo, horčík, zinok, mangán a pod jeho šupkou sa nachádza rutín. Baklažán má antioxydačné účinky, znižuje hladinu cholesterolu, podporuje črevnú mikroflóru, čistí krv, spevňuje cievy, napomáha pri ekzémoch a je prírodným antibiotikom. Konzumuje sa tepelne spracovaný, vďaka čomu sa zbavuje jedovatého solanínu.

CVI

¹³⁰ KRESÁNEK, Jaroslav. *Atlas liečivých rastlín a lesných plodov*. 1988. s. 96

¹³¹ HRUŠKA, Blahoslav. *Jak se léčit rostlinami: herbář 145 léčivých rostlin s předpisy lidového léčení*. 2011. s. 78

Jutovník olivovitý/ zeleninový (*Corchorus olitorius* L.)

Zbierajú sa listy, ktoré majú močopudné a protihorúčkové účinky. Používajú sa pri liečbe chronickej cystitíde¹³², kvapavke a dysurii. Výtlačok zo semien baklažánu zlepšuje srdcovú nedostatočnosť.

CVII

Požlt farbiarsky (*Carthamus tinctorius* L.)

Zbierajú sa kvety, z ktorých sa potom lisovaním za studena vyrába olej. V kvetoch sa nachádzajú farbivá, živice, vosky a glyceridy kyseliny linolovej. Rastlina má laxatívne, močopudné a potopudné účinky na organizmus. Liečia sa ním choroby močových ciest, obličky, zvýšené teploty a kožné ochorenia. Olej z kvetov má priaznivý vplyv na znižovanie hladiny cholesterolu v krvi a preventívne pôsobí ako antisklerotikum. Ďalej sa používa v kozmetike a potravinárskom priemysle.

Požlt vlnatý (*Carthamus lanatus* L.)

Tento druh požltá má sedatívne a protinádorové účinky. Je to antioxidant a je antibakteriálny.

¹³² Zápal močového mechúra

ZÁVER

Plínius vynaložil veľkú snahu a úsilie pri písaní *Historia Naturalis*. Jeho dielo sa stalo *fons et origo* pre mnohé ďalšie práce.¹³³

Prvé dve kapitoly tejto práce sa podrobnejšie venujú životnej ceste Gaia Plinia Secunda a jeho obsiahlemu encyklopedickému dielu *Historia Naturalis*. Potom nasleduje preklad vybranej pasáže z XXI. knihy tejto encyklopédie. V tejto časti knihy sa Plínius venuje liečivým vlastnostiam okrasných rastlín. Komentár k prekladom sa nachádza v štvrtej kapitole tejto práce. Sú v ňom vysvetlené odborné pojmy z oblasti botaniky a medicíny, nachádzajú sa tu tiež poznámky k jazykovej stránke prekladu a taktiež som sa pokúsila určiť druhy rastlín v súčasnej botanike, ktorými sa Plínius v diele zaoberá a podala som ich stručný popis.¹³⁴ Záverečná kapitola sa spätne pozerá na počiatky vzniku fytoterapie a jej postupného vývoja, ako aj na vývoj herbárov. Rastliny opísané Plíniom sú súčasťou tejto poslednej kapitoly, no už z pohľadu ich súčasného využitia. Je vidieť, že poznatky o nich sa šírili po dlhé stáročia, neskôr boli vytlačené modernými vedami, no a teraz sa ku nim znovu vraciame a objavujeme ich tajomstvá.

Hoci sa v *Historia Naturalis* nachádzajú omyly a isté nepresnosti, no aj tak je nevyčerpatelným zdrojom vedomostí antického sveta a ponúka nám ucelený obraz doby. Verím, že tento preklad Plíniovej knihy sa stane zdrojom cenného poznania pre súčasného čitateľa.

„*Salve, parens rerum omnium Natura, teque nobis Quiritium solis celebratam esse numeris omnibus tuis fave.*“¹³⁵ (Plin. HN. XXXVII, 77)

¹³³ HULME, F. E. *Natural History. Lore and Legend*. Landisville : Arment Biological Press, 2000. s. 13

¹³⁴ Postupovala som podľa francúzskej knihy: ANDRÉ, J. *Les Nom des Plantes dans la Rome Antique*. 2. vyd. Paris : Les Belles Lettres, 2010.

¹³⁵ „Bud' pozdravená, Príroda, rodička všetkého stvorenia, bud' naklonená nám, ktorí sme ťa ako jediní z Rimanov oslávili vo všetkých твоjich podobách.“

ZOZNAM POUŽITEJ LITERATÚRY

Encyklopédie a slovníky

GÉRARD, J. – WOITRAIN, J.-P. – HASSID, J.-C. Dictionnaire Latin-Français. [online] [cit. 20. 03. 20014] URL: <http://www.prima-elementa.fr/Dico.htm>

KUNA, R. - KOŠŤÁL, L. – HUDEC, A. *Terminologický slovník biológie rastlín*. [online] [cit. 07. 10. 20013] URL: <http://www.kbg.fpv.ukf.sk/slovník/>

KUŤÁKOVÁ, E. – VIDMANOVÁ, A. a kol. *Slovník latinských spisovatelů*. 2. vyd. Praha : Leda, 2004. ISBN 80-7335-042-4

LÖWE, G. – STOLL, H. A. *ABC antiky*. Praha : Ivo Železný, 2000. ISBN 80-240-1376-2.

PRAŽÁK, J. M. – NOVOTNÝ, F. – SEDLÁČEK, J. *Latinsko-český slovník*. 1. vyd. Praha : SPN, 1955.

Slovník medicínských výrazov. [online] [cit. 12. 11. 20013] URL: <http://www.zdravie.sk/sekcia/118/slovník-medicínských-výrazov/>

SMITH, W. *Dictionary of Greek and Roman antiquities*. [online] London : Walton and Maberly, 1853. [Cit.: 15. 03. 2014.] URL: http://books.google.com/books?id=Q1QJAAAAQAAJ&pg=PA515&dq=exsilium&hl=sk&ei=7HlrTezoLMKw8QPLlaXyBw&sa=X&oi=book_result&ct=result&resnum=1&ved=0C CgQ6AEwAA#v=onepage&q=exsilium&f=false

SOBOUL, Albert. *Encyklopedie, aneb, Racionální slovník věd, umění a řemesel*. 1. vyd. Praha : SNPL, 1954.

SVOBODA, L. a kol. *Encyklopedie antiky*. Praha : Academia, 1973.

Pramene¹³⁶

Gaius Plinius Caecilius Secundus *Epistulae*

Gaius Suetonius Tranquillus *De viris illustribus. De historicis*

Pedanius Dioscorides *De Materia Medica*

PLINE L'ANCIEN. *Histoire naturelle Livre XXI*. Paris : Les Belles Lettres, 2003.

PLINIUS CAECILIUS SECUNDUS, Gaius. *Dopisy: Plinius Mladší*. 1.vyd. Praha: Svoboda, 1988.

SUETONIUS TRANQUILLUS, Gaius. *Životopisy dvanácti císařů: spolu se zlomky jeho spisu O význačných literátech*. Praha : Nakladatelství Svoboda (servis), 1998. ISBN 80-902300-5-9.

Theophrastus *Historia plantarum*

Sekundárna literatúra

ANDRÉ, J. *Les Nom des Plantes dans la Rome Antique*. 2. vyd. Paris : Les Belles Lettres, 2010. ISBN 978-2-251-32881-2

CONTE, Gian Biagio. *Dějiny římské literatury*. 2. vyd. Praha : KLP, 2008. ISBN 978-80-86791-57-9.

ČEŘOVSKÝ, Jan a kolektiv. *Izrael a palestinská území*. Praha : Olympia, 1999. ISBN 80-7033-541-6. S. 16-17.

¹³⁶ Ak nie je uvedené inak, všetky pramene sú použité z databázy klasických textov LITTERAE ANTE PORTAS (<http://litterae.phil.muni.cz>) spravovanou MU v Brne

DAVIES, Gill. *Kompletní historie medicíny*. 1. vyd. Brno : CPress, 2013. ISBN 978-80-264-0099-8.

GREŠÍK, Valdemar. *Léčivé rostliny: jejich vlastnosti, účinky a použití*. Praha : Eminent, 2008. ISBN 978-80-7281-331-5.

HRUŠKA, Blahoslav. *Jak se léčit rostlinami: herbář 145 léčivých rostlin s předpisy lidového léčení*. Praha : Ottovo nakladatelství, 2011. ISBN 978-80-7451-110-3.

HULME, F. E. *Natural History. Lore and Legend*. Landisville : Arment Biological Press, 2000. ISBN 1-930585-02-0

IBURG, Anne. *Přírodní medicína: léčivé rostliny od A do Z*. 8. vyd. Čestlice : Rebo, 2012. ISBN 978-80-255-0628-8.

IBURG, Anne. *Přírodní medicína: obsahové látky, léčebné účinky, užití*. 7. vyd. Čestlice : Rebo, 2010. ISBN 978-80-255-0259-4.

JANČA, Jiří a Josef Antonín ZENTRICH. *Herbář léčivých rostlin*. 1. vyd. Praha : Eminent, 1994. ISBN 80-85876-02-7.

JANČA, Jiří a Josef Antonín ZENTRICH. *Herbář léčivých rostlin*. 1. vyd. Praha : Eminent, 1995. ISBN 80-85876-04-3.

JANČA, Jiří a Josef Antonín ZENTRICH. *Herbář léčivých rostlin*. 1. vyd. Praha : Eminent, 1995. ISBN 80-85876-14-0.

JANČA, Jiří a Josef Antonín ZENTRICH. *Herbář léčivých rostlin*. 1. vyd. Praha : Eminent, 1996. ISBN 80-85876-20-5.

JANČA, Jiří a Josef Antonín ZENTRICH. *Herbář léčivých rostlin*. 1. vyd. Praha : Eminent, 1997. ISBN 80-85876-32-9.

JANČA, Jiří a Josef Antonín ZENTRICH. *Herbář léčivých rostlin*. 1. vyd. Praha : Eminent, 1998. ISBN 80-85876-45-0.

JANČA, Jiří a Josef Antonín ZENTRICH. *Herbář léčivých rostlin*. 1. vyd. Praha : Eminent, 1999. ISBN 80-7281-000-6.

KRESÁNEK, Jaroslav. *Atlas léčivých rostlin a lesných plodov*. 3. vyd. Martin : Osveta, 1988.

KUČERA, Mojmir. *Prírodné liečivá: farmakognózia : učebný text pre stredné zdravotnícke školy, odbor lekárenských laborantov*. 1. vyd. Martin : Osveta, 1971.

LENDERING, J. *Pliny the Elder*. [online] [cit. 10. 02. 20014] URL: http://www.livius.org/pi-pm/pliny/pliny_e.html

NIKLÍČEK, Ladislav a Karel ŠTEIN. *Dějiny medicíny v datech a faktech*. 1. vyd. Praha : Avicenum, 1985.

PLINIUS CAECILIUS SECUNDUS, Gaius. *Kapitoly o přírodě*. Praha : Svoboda, 1974.

POLÍVKA, František. *Užitkové a pamětihodné rostliny*. 3. vyd. Praha : Volvox Globator, 2010. ISBN: 978-80-7207-765-6.

POLLAK, Kurt. *Medicína dávných civilizací*. 2. vyd. Praha : Orbis, 1976.

RÄTSCH, Christian. *Léčivé rostliny antiky*. Vyd. 1. Praha : Volvox Globator, 2001. ISBN 80-7207-350-8.

Revue des Études Latines. 1956. roč. 33.

RŮŽIČKA, Radomír. *Medicína dávných civilizací*. Olomouc : Poznání, 2004. ISBN 80-86606-18-x.

SMITH, William, Sir. *A Dictionary of Greek and Roman biography and mythology*. By various writers. Ed. by William Smith. Illustrated by numerous engravings on wood. Ann Arbor, Michigan : University of Michigan Library, 2005.

VON ALBRECHT, M. *A History of Roman Literature. From Livius Andronicus to Boethius*. 1. zv. 2. vyd. Leiden, New York, Koln : E. J. Brill, 1997. ISBN 90-04-10709-6

WESTHROP, H. *Pliny's Historia Naturalis*. University of Reading, 2011.

Elektronické zdroje

<http://abecedazahrady.dama.cz/katalog-rostlin/ostrozka-zahradni>

<http://baby-web.topky.sk/clanky/a2324-Porod-a-jeho-fazy.aspx>

<http://bestiary.ca/prisources/psdetail1611.htm>

<http://botanic.cz/smartshop/cs/stimulanty/withania-somnifera-asvagandha>

<http://botanika.wendys.cz/cizi/rostlina.php?96>

<http://botanika.wendys.cz/kytky/K102.php>

<http://botanika.wendys.cz/kytky/K142.php>

<http://botany.cz/cs/acinos-arvensis/>

<http://botany.cz/cs/ajuga-chamaepitys/>

<http://botany.cz/cs/aster-linosyris/>

<http://botany.cz/cs/carthamus-lanatus/>

<http://botany.cz/cs/carthamus-tinctorius/>

<http://botany.cz/cs/colocasia-esculenta/>

<http://botany.cz/cs/hyoscyamus-niger/>

<http://botany.cz/cs/majorana-hortensis/>

<http://botany.cz/cs/physalis-alkekengi/>

<http://botany.cz/cs/rosa-gallica/>

<http://botany.cz/cs/rosa-sempervirens/>

<http://botany.cz/cs/solanum-nigrum/>

<http://botany.cz/cs/vaccinium-myrtillus/>

<http://botany.cz/cs/vaccinium-uliginosum/>

<http://botany.cz/cs/valeriana-celtica-norica/>

<http://botany.cz/cs/viola-odorata/>

<http://bylinky.webnode.cz/products/listnatec-bodlinaty/>

<http://carozahrady.sk/liecivebylinky/palinaabrotanova.html>

<http://cs.wikipedia.org/wiki/Jutovnik>

<http://cs.wikipedia.org/wiki/Jutovnik>

http://cs.wikipedia.org/wiki/Kolokazie_jedla

http://cs.wikipedia.org/wiki/Sasanka_vencova

<http://cs.wikipedia.org/wiki/Saturejka>

<http://cs.wikipedia.org/wiki/Theofrastos>

<http://cs.wikipedia.org/wiki/Tyros>

http://en.wikipedia.org/wiki/Diocles_of_Carystus

http://en.wikipedia.org/wiki/Sextius_Niger

http://en.wikipedia.org/wiki/Xenocrates_of_Aphrodisias

<http://exoticke-rostliny.atlasrostlin.cz/kolokazie-jedla>

http://fr.wikipedia.org/wiki/Antonius_Castor

[http://fr.wikipedia.org/wiki/Dioclès_\(médecin\)](http://fr.wikipedia.org/wiki/Dioclès_(médecin))

<http://kvetiny.atlasrostlin.cz/bituminarie-modra>

<http://kvetiny.atlasrostlin.cz/fiala-seda>

<http://kvetiny.atlasrostlin.cz/chejr-vonny-zimni-fiala>

<http://kvetiny.atlasrostlin.cz/motar-primorsky>

http://latin_french.fracademic.com/20926/valetudo

<http://listnate-kere.atlasrostlin.cz/listnatec-ostnity>

<http://mintarticles.com/read/womens-health-articles/cervical-stenosis,12040/Slovak/>

<http://ourhealingherbs.blogspot.com/2010/02/matthiola-incana.html>

<http://primar.sme.sk/c/4116609/zvacsenie-prostaty.html>

<http://primar.sme.sk/c/4116863/dna-arthritis-urica.html>

http://public.fnol.cz/www/2chir/medici/Koloproktologie/kapitola_11.html

<http://quod.lib.umich.edu/m/moa/ACL3129.0002.001/283?rgn=full+text;view=image;q1=glaucias>

<http://sk.medixa.org/choroby/hydronefroza>

http://sk.wikipedia.org/wiki/Ďatelina_lúčna

<http://sk.wikipedia.org/wiki/Dna>

http://sk.wikipedia.org/wiki/Durman_obyčajný

<http://sk.wikipedia.org/wiki/Hemoroidy>

http://sk.wikipedia.org/wiki/Mak_vlčí

<http://sk.wikipedia.org/wiki/Ptolemaiovci>

http://sk.wikipedia.org/wiki/Ruman%C4%8Dek_kamilkov%C3%BD

<http://sk.wikipedia.org/wiki/Vodnatieľka>

<http://snaturou2000.sk/rastliny/kukucka-vencova>

<http://snaturou2000.sk/rastliny/tuzobnik-brestovy>

<http://snaturou2000.sk/rastliny/zimozelen-mensia>

<http://stromzdravia.sk/starnutie/zvacsenaprostata/>

<http://tulipany.info/hyacinty/druhy-a-odrody-hyacinty/botanicke-hyacinty/#more-141>

<http://veu.sk/index.php/aktuality/454-kvet-modrica-armenska-muscari-armeniicum.html>

<http://www.biolib.cz/cz/taxon/id446983/>

<http://www.botanoliving.com/article.php?id=356>

<http://www.celysvet.cz/hyacint-vychodni.php>

<http://www.dreviny.sk/1250-veternica-vencova-sasanka-vencova-anemone-de-caen/>

<http://www.etymonline.com/index.php?term=anemone>

<http://www.chimare.cz/cz/co-lecime/prolaps-konecniku/>

<http://www.jednotky.cz/hmotnost/uncia/>

<http://www.konev.cz/rostliny/lilek/>

<http://www.kouzlo-bylin.cz/historie-a-vyvoj-leceni-rostlinami/seznam.html>

<http://www.liecive.herba.sk/index.php/miniatalas-liecivych-rastlin/152-astrovite-astraceae/479-pozlt-farbiarsky.html>

<http://www.liecive.herba.sk/index.php/rok-2011/385-2-2011/1205-lieive-rastliny-zapadunoveho-milenia-myrtabyajna-myrtabyecna-narcis-zlty.html>

http://www.livius.org/pi-pm/pliny/pliny_e.html

http://www.ludoveliectelstvo.sk/detail_h.php?id=440

http://www.ludoveliectelstvo.sk/detail_h.php?id=470

[http://www.lumigreen.sk/eshop/action/productdetail/oc/1590398/product/http%3A-
wwwlumigreen-sk-eshop-cid-52-category-trva.xhtml](http://www.lumigreen.sk/eshop/action/productdetail/oc/1590398/product/http%3A-
wwwlumigreen-sk-eshop-cid-52-category-trva.xhtml)

<http://www.mediterranees.net/mythes/troie/helene/daremberg.html>

<http://www.nutrion.cz/info/detail.php?idzb=270>

<http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus%3Atext%3A1999.02.0137%3Abook%3D21%3Achapter%3D73>

<http://www.pfaf.org/user/Plant.aspx?LatinName=Helichrysum+orientale>

<http://www.prozdravi.cz/panaderm-krem.html>

<http://www.ptidico.com/definition/suffocation.htm>

<http://www.receptyonline.cz/motar-primorsky--1146.html>

http://www.rostliny.net/rostlina/Corchorus_olitorius

<http://www.starovekyegypt.net/faraoni/ptolemaiovci/index.php>

http://www.szs.edu.sk/dvs_98/tajomstv.htm

<http://www.theplantlist.org/tpl/record/kew-117981>

<http://www.zahrada-sk.com/e/sk/383-helenium-autumnale-helenium/>

[http://www.zahradnictvikrulichovi.cz/prodej/Cyperus-esculentus---sachor-jedly--zemni-
mandle](http://www.zahradnictvikrulichovi.cz/prodej/Cyperus-esculentus---sachor-jedly--zemni-
mandle)

<http://www.zitava.sk/rastlinstvo/scila-dvojlista>

[http://zdravovyziva.sk/sk/ajurvedske-byliny/145-ashwagandha-bio-200g-withania-
somniaferas-prasok.html](http://zdravovyziva.sk/sk/ajurvedske-byliny/145-ashwagandha-bio-200g-withania-
somniaferas-prasok.html)

https://cs.wikipedia.org/wiki/Oman_prav%C3%BD

ZOZNAM POUŽITÝCH SYMBOLOV

HN Historia Naturalis

n. l. nášho letopočtu

Plin. Gaius Plinius Secundus Maior/ Gaius Plinius Cecilius Secundus

Ep. Epistulae

stor. storočie

cf. porovnaj